

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ*

MEVLÛT ÇELEBİ

GİRİŞ:

XIX. Yüzyılın ikinci yarısında birliğini sağlayan İtalya, sömürgeci bir politika izlemek için hazırlıklara başladı. İtalya'nın ilgilendiği bölgeler Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunuyordu. İtalya, dışa dönük emeller beslerken, öncelikle Akdeniz çevresini düşünmek zorundaydı¹. Sömürgeci diğer devletlerin yanında zayıf olan İtalya'nın güçlü bir donanmaya sahip olmaması da, Akdeniz bölgesini İtalya için ilk plana çıkarıyordu. Yeni İtalya; Roma'nın, papaların, Venedik ve Cenova'nın hepsinin birden vârisi olduğunu ilan ediyordu ve istekleri bu imparatorlukları oluşturan sahaya yayılıyordu². Bunlara ilaveten, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip eden İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile 1882'de imzaladığı Üçlü İttifak'ın 1887'deki ilk yenilemesinde, "Osmanlı Devleti'nin Anadolu kıyıları ile adalarından" söz etmiştir. İtalya böylece, Doğu Akdeniz ile diğer sömürge bölgelerinde Bismarck'ın desteğini sağlamak istemiştir. Bunun arkasından, 1887'de İngiltere ile yaptığı bir anlaşma ile de, "Ege'de statükonun bozulması halinde" İngiltere'nin desteğini elde etmiştir³.

Bu prensiplerle hareket eden İtalya Trablusgarb'a yerleşmeyi başardı. İtalya'nın İstanbul'a yeni elçi olarak gönderdiği Camillo Garroni'nin amacı, İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki politik ve ekonomik menfaatlerini kollamaktı⁴. "Doğu'ya yönelmiş emperyalist bir devlet adamı"⁵ olan Dışişleri Bakanı San Giuliano, İtalya'nın Akdeniz siyasetini tespit ettiği bir "Temel Pogram" ha-

* Bu makale; "Millî Mücadele Döneminde Ankara-İtalya İlişkileri, 1920-1923" başlıklı doktora tezimizin bir özetidir. (İzmir- Dokuz Eylül Üniv. Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens. 1994).

¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, (5. bsk.), İstanbul, 1981, s. 449.

² İ. Revol, *1911-1912 Türk-İtalyan Harbi*, çev.: Kadri Demirkaya, İstanbul, 1940, s. 449

³ İtalya'nın bu dönemde Almanya, İngiltere ve Fransa'ya karşı takip ettiği politikalar hakkında bakınız: *Abdurrahman Çaycı, Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti*, (1858-1911), Ankara, T.T.K.Yay. 1995, s. 57-59, 119-121.

⁴ Richard A. Webster, *L'imperialismo industriale italiano, 1908-1915, İtalyancaya çeviren: Mariangela Chiabrande, Torino, Giulio Einaudi Ed. 1974, s. 458.*

⁵ Webster, a.g.e., s. 458.

zırladı. San Giuliano bu programdan başka, Başbakan Giovanni Giolitti'ye 22 Ocak 1913'te sunduğu bir memorandumda, ülkesinin Osmanlı Devleti'ne karşı izleyeceği yeni politikanın temellerini tespit etti. Dışişleri Bakanı'na göre, "Türkiye gelecekte gireceği muhtemel bir krizde Avrupa'daki topraklarını kaybedecektir. İtalya'nın menfaati statünün korunmasındadır. Şayet Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve paylaşılması gündeme gelirse İtalya da söz sahibi olmalıdır"⁶.

Bu temel politika doğrultusunda başta Antalya olmak üzere Güneybatı Anadolu yoğun İtalyan faaliyetlerine sahne olmuştur. Balkan Savaşı'nın Osmanlı Devleti tarafından kaybedilmesi de İtalya'nın bu bölgede daha rahat hareket etmesine imkan hazırlamıştır⁷. İtalyan işgalindeki Oniki Ada'ya yakın olmasının yanısıra; zengin taşkömürü ve linyit yataklarına sahip olması, coğrafi konumu, tükenmez zenginlikleri, tarıma müsait ve verimli toprakları, iklimi, göz kamaştırıcı pamuk tarlaları ve bitkileri, bereketli su kaynakları, çeşitli ağaçlarla dolu ormanları, hayvanları ve İtalyan işgücünün gönderilebileceği yer olarak Anadolu, bu ülke için iştah kabartıcı zenginliklere sahipti⁸. Bu zenginliklere ilaveten Anadolu'yu İtalya için öne çıkaran nedenlerden birisi de, bölgenin geçmişte Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde bulunmuş olmasıdır. Anadolu'da kullanılan bazı denizcilik terimlerini dahi tarihi bir delil olarak gören İtalyanlar⁹, "Anadolu'ya hâkim olursa, atalarının yanına yeniden dönmüş" olacaklardı¹⁰.

Anadolu'da nüfuz bölgesi elde etmede kararlı olan İtalya, 1913 baharında Antalya'da bir konsolosluk açarak, bölgeye yönelik projeler hazırladı¹¹ 1913 ve 1914'te, bir arkeoloji heyeti bölgede incelemeler yaptı¹². "Banka; Doğu'da ekonomik yayılmanın öncüsüdür"¹³ zihniyetiyle hareket eden

⁶ Webster, a.g.e., s. 455.

⁷ Giuseppe Bevione, *L'Asia Minore e l'Italia*, Torino, 1914, s. 7.

⁸ Roberto Paribeni, *L'Asia Minore e la regione di Adalia*, Roma, 1915, s. 6-7, 14, Giuseppe Capra, *L'Asia Minore e la Siria nei rapporti con l'Italia*, S. Benigno Canavese, 1915, s. 3-7, Bevione, a.g.e., s. 27, Francesco Di Pretoro, "L'Asia Minore e l'Italia attraverso la storia", *Gerarchia-I*, (25 Ekim 1922), s. 612.

⁹ Roberto Paribeni, *L'Italia e il Mediterraneo Orientale*, Roma, 1916, s. 53.

¹⁰ Capra, a.g.e., s. 4.

¹¹ Webster, a.g.e., s. 463

¹² Paribeni, *L'Asia Minore...*, s. 9, Biagio Pace, *l'Italia e l'Asia Minore*, Palermo, 1917, s. 20-23, Biagio Pace, *Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro*, Milano, 1927, s. 37, Bevione, a.g.e., s. 90, Webster, a.g.e., s. 508-9.

¹³ Bevione, a.g.e., s. 78

İtalyanlar, İzmir ve Kudüs'de Banco di Roma'nın şubelerini açtılar¹⁴, İtalyanlar, bütün bu girişimlerden sonra, Osmanlı Devleti'nden 10 Ekim 1913'te, araya savaşın girmesi sebebiyle uygulayamadıkları bir demiryolu yapım imtiyazı almayı başardılar¹⁵.

Osmanlı Devleti'ne karşı sistemli bir politika takip eden İtalya, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra tarafsızlığını ilan etti¹⁶ (2 Ağustos 1914) tarafsızlığını ilan ettikten 3 ay sonra sağ ve sol kesimlerden İtalya'nın savaşa girmesi için baskılar yapılmaya başlandı¹⁷. Milliyetçilere göre de, Adriyatik'teki İtalyan üstünlüğünün devam ettirilmesi için savaşa Avusturya'nın karşısında girilmeliydi¹⁸. 1915 yılına gelindiğinde İtalya'nın savaşa hangi tarafta gireceği netleşmeye başladı. Bu arada, İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale Boğazı'nı zorlamaları İtalya'da endişe yarattı¹⁹. Roma Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin Çanakkale seferi ile yıkılıp hemen paylaşılacağı düşüncesindeydi. O nedenle, savaşa girmediği takdirde İtalya'nın pay alamayacağı endişesindeydi²⁰. Aynı dönemde İngilizler de İtalya'nın savaşa kendi yanlarında girmesi için çabalyorlardı²¹.

İtalya için savaşa hangi blokta gireceğinden çok, savaş sonunda neler elde edeceği ve isteklerini hangi taraf kabul ettireceği daha önemliydi. İtalya ile İtilâf Devletleri arasında 26 Nisan 1915'te gizli Londra Andlaşması imzalandı. Bu andlaşmayla İtalya, bir ay içinde savaşa İtilâf Devletleri yanında ka-

¹⁴ Bevione, a.g.e., s. 79.

¹⁵ Pace, *L'Italia...*, s. 14-15, 24 Pace, *Dalla pianura di... s. 24*, Biagio Pace, *Attraverso la regione di Adalia*, Palermo, 1915, s. 6, Paribeni, *L'Asia Minore...* s. 56, Bevione, a.g.e., s. 72, Webster, a.g.e., s. 538, Di Pretoro, a.g.m., s. 612, M. Necib, "Anadolu Üzerindeki İtalya Metalibi", *İkdam*, 12 Temmuz 1919, s. 2, E. E. Adamof, *Anadolu'nun Taksimi*, çev.: Hüseyin Rahmi, İstanbul, 1926, s. 19, Nurdoğan Tacalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970, s. 91-92.

¹⁶ Giorgio Candeloro, *Storia dell'Italia moderna*, c. 8, (3 bsk.), Milano, Feltrinelli Ed. 1989, s., 14.

¹⁷ Candeloro, a.g.e., s. 37-38.

¹⁸ Candeloro, a.g.e., s. 40 Avusturya'nın İtalya'nın taleplerini tam olarak tatmin etmeye rıza göstermemesi İtalya'nın İtilâf Devletleri yanında savaşa girmesinde etkili oldu. Nahit Sırrı, "Ciyovanni Ciyolitü Hâuratuna Nazaran-III", *Ayn Tarihî*, c. XX, sayı: 65, (Ağustos 1929), s. 4766.

¹⁹ İtalyan kamuoyunun bir kısmı, savaşa İngiltere ve Fransa yanında girilmemesinin fırsatın kaçırılmasına sebep olacağına inanıyordu. N. Sırrı, a.g.m., s. 4764.

²⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihî*, c.III, Kısım: 2, (2. bsk.), Ankara, TTK Yay. 1983, s. 249.

²¹ T.C. Roma Büyükelçiliği Arşivi, (R.B.A.), Kutu. (K). 128 Dosya. (D.) 2.

ulmayı kabul etti. Londra Andlaşması'nın 9. maddesi İtalya'nın Osmanlı topraklarındaki menfaatleri hakkındaydı²².

Londra Andlaşması ile Avusturya'ya karşı da istediklerini elde eden İtalya, 23 Mayıs 1915'te bu ülkeye, 21 Ağustos'ta da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti²³. İngiltere ve Fransa, Ortadoğu bölgesini, 26 Nisan 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Andlaşması ile paylaştılar. İki ülke arasındaki görüşmelerden şüphelenen İtalya, İngiltere'nin; "Müttefikler arasında olup biteni öğrenmek istiyorsa, Almanya'ya karşı da savaşa girmesi gerektiği" yolundaki önerisi üzerine bu devlete 28 Ağustos 1916'da savaş ilan etti.

Almanya'ya karşı da savaşa giren İtalya, Anadolu'da daha geniş bir bölgenin kendisine verilmesi hakkındaki iki notayı 19 ve 20 Ekim 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya'ya verdi. Müttefikleri 29 Ocak 1917'den itibaren İtalya'nın yeni taleplerini görüşmeye başladılar. Uzun görüşmelerden sonra bir memorandum imzalandı. (8 Ağustos 1917) St.Jean de Maurienne görüşmelerinin esas alındığı bu memoranduma göre; Rus hükümetinin de onaylaması şartıyla İtalya'ya İzmir vaat edildiği gibi, İzmir'in kuzeyi, Afyon'un güneyi, Kızılırmak'ın güney kavsı ve yakınları, buradan Mersin'in batısından Akdeniz'e uzanan bir hatın içinde kalan Güneybatı Anadolu da İtalya'ya tahhüt edildi²⁴. Savaşın sonunda İtalya da galip bir devlet olmasına rağmen büyük zarara uğramıştı. Bunların telafisi ancak dış politikada kazanılacak başarılarla mümkündü.

²² *Oriente Moderno, (O.M.) -I-*, (15 Haziran 1921), s. 130, Corlo Sforza, *L'Italia*, dal 1914 al 1944, quale io la vidi, Roma, A. Mondadori, 1944, s. 43-46, Amedeo Giannini, *La questione orientale alla conferenza della pace*, Roma, 1921, s. 14, 25, Amedeo Giannini, *L'ultima fase della questione orientale*, (1913-1932), Roma, 1933, s. 14, *Pace, Dalla pianura di...*, s. 267-68, Francesco Coppola, "Italia e Inghilterra", *Politica XII*, (15 Ağustos 1922), s. 225, Di Pretoro, *a.g.m.*, s. 612, Candeloro, *a.g.e.*, s. 99, M. Necib, *a.g.m.*, s. 2 Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, (2.bsk), Ankara, 1986, s. 18, Bayur, *a.g.e.*, c. III, kısım: 2, s. 271, *M. Cemil Bilsel, Lozan*, (2 cilt), İstanbul, 1933, s. 275, Ömer Kürkcüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, (1919-1926), Ankara, 1978, s. 41.

²³ Bu dönemdeki Osmanlı Devleti-İtalya ilişkileri için bakınız: İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri*, (1911-1916), Konya, Selçuk Ün.Sos.Bil.Ens. 1990, s. 383-400 (Doktora Tezi).

²⁴ *O.M. -I-*, (15 Ağustos 1921), s. 130, Giannini, *La questione orientale ...*, s. 25, Giannini, *L'ultima fase...*, s. 15, *Pace, Dalla pianura di...* s. 269-72, Coppola, "Italia e Inghilterra", *a.g.m.*, s.225 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. III, kısım: 4, Ankara, TTK Yay, 1983, s. 24-29, *Türk İstiklâl Harbi, Mondoros Mütarekesi ve Tatbikatı*, (T.İ.H./I), Ankara, 1962, s. 141, *Kurat, a.g.e.*, s. 20, *Bilsel, a.g.e.*, c., 1, s. 278, Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 43, Ömer Sâmî Coşar, *Günü Gününe İstiklâl Harbi Gazetesi, 21 Mayıs 1919*, s. 3, Osman Olcay, *Sevres Andlaşması'na Doğru*, Ankara, 1981, s. LXIII.

I- Mondros Mütarekesi'nden Sonra İtalya'nın Türkiye Politikası ve İşgalleri: Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile büyük umutlarla girdiği I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrıldı. Mütareke'nin imzalanmasından hemen sonra İtalya ve müttefikleri Osmanlı Devleti hakkında daha önce vermiş oldukları kararları uygulamak için harekete geçtiler. İngiliz Yarbay Murphy, İtilâf ordusunun öncüsü olarak 7 Kasım 1918'de İstanbul'a gelirken, İtalyan torpidoları yanlarında iki nakliye gemisi olduğu halde tersaneye asker çıkararak yönetime el koydular²⁵. Bundan kısa bir süre sonra, 13 Kasım'da İstanbul'a gelen İtilâf donanmasından karaya çıkan kuvvetlerden 470'i İtalyan askeriydi²⁶.

Bilindiği gibi İtilâf Devletleri, Mütareke'den sonra İstanbul'daki işlerini "Yüksek Komiserler" vâsıtasıyla yürütmüşlerdir. İngiltere bu göreve, Mütareke'yi İtilâf Devletleri adına imzalamış olan Amiral Calthorpe'u, Fransa Amiral Amet'yi ve İtalya da Kont Carlo Sforza'yı getirdiler. İtalyan temsilci Sforza, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelerek görevine başladı²⁷.

İtilâf donanmasının İstanbul'a gelmesinden sonra; İtilâf Devletleri'nin başkenti taksimlerinde İtalyan bölgesi, Çengelköy'den Kandilli'ye kadardı. Kuleli Askeri Lisesi'ni karargâh yaptılar²⁸.

Mütareke sonrası İtalya'nın Türkiye politikasının mimarlarından ve bu politikanın uygulanmasına en az Roma'dakiler kadar etkili olan, İtalya'nın İstanbul'daki yüksek komiseri Kont Sforza Osmanlı Devleti'nin tablosunu şöyle tasvir etmiştir. "Gerçek şuydu: Türkiye hiç de ölü değildi. Asıl Türkiye sadece geçici olarak batmıştı ve ipe çok fazla asılacak olursak elimizden kurtulacaktı. İstanbul'un sahipleri olarak kalabilirdik, lâkin hârikulade boş bir evin sahipleri olurduk. Türkiye'nin faal kuvvetleri Anadolu içlerine, yâni ulaşamayacağımız yerlere çekilip sonra bizi karşılarında alabilirlerdi. Bu durumu ilk andan itibaren Roma'daki hükümete ve Paris'teki Dörtler Meclisi'ne ilettim. Ancak ve ancak bize her türlü menfaati getirecek ama Türkiye'nin parçalanıp bölüşülmesine yönelik hiç bir düşünceyi kapsamayan erken ve şerefli bir barış için çalışarak ülkeme hizmet edebileceğimi açıkça ifade ettim.

²⁵ *Anadolu, 8 Teşrin-i sâni 1918.*

²⁶ Ministero Degli Affari Esteri, *Documenti Diplomatici Italiani*, sesta Serie (1918-1922), volume: 1 (D.D.I. VI/1), (4 Kasım 1918-17 Ocak 1919), Roma, 1955, s. 74, B. 142. *L'Italia a Costantinopoli*, *Politica-III*, (31 Ocak 1920), s. 375, T.İ.H/1, s. 122.

²⁷ D.D.I. VI/1, s. 74, B. 142.

²⁸ Ernesto Ghisi, "La Piazza'di Costantinopoli dopo la guerra," *Rivista Coloniale*, (R.C.)-XIV-. (Temmuz-Ekim 1919), s. 346.

Savaş sırasında tasarlanan ve Paris'te görüşülmekte olan Türkiye'yi nüfuz bölgelerine ayırma planlarını biliyordum. Bu nedenle görüşümün hemen tasvip edilip benimsenmesini beklemedim. Dâvâm ve siyasetim Signor Orlando ve Baron Sonnio'nun sessiz fakat sâdik desteğini aldı. Öngörümün hatalı olduğu ortaya çıktığı takdirde reddedileceğimi söylediler, ben de buna memnuniyetle râzı oldum²⁹.

"Türlere, sömürgeci olarak değil, bir dost olarak geldiğimi göstermeyi arzu ediyordum"³⁰ diyen Sforza, İtalya'nın Türkiye'ye karşı izlemesi gereken politikanın ana hatlarını da şu şekilde tespit etmiştir: "İtalya, Türkiye'nin бүtүнüne endüstirisi için bir pazar olarak bakmalıdır. Bu yüzden bir çatışmaya karşı çıkmalıdır. Bunun için de Türkiye ile, her iki taraf için de tatminkâr sayılacak bir barış yapmayı kabul ve arzu etmenin gerekli olduğuna ve Türklerin hoşnutluğunu kazanmanın bizim için elde edilmesi mümkün olan tüm menfaatlerin en güvenilir olacağına inanıyordum"³¹.

Sforza İstanbul'da bulunduğu zaman zarfında 3 yönlü bir politika izlemiştir. Birincisi; Osmanlı hükümetlerine yönelik resmî politika, İkincisi; Müttefikleriyle ilişkiler, Üçüncüsü de, nüfuzlu Türk aydınlarıyla şahsî dostluklardır. İtalya da galip bir devlet olmasına rağmen, Osmanlı hükümetleri üzerindeki baskısı ve ağırlığı İngiltere ve Fransa ile kıyaslanamayacak kadar azdı. İngiliz ve Fransızların propaganda için gazete çıkadıkları İstanbul'da³² burada yaşayan en kalabalık Baulı topluluğa sahip olan İtalya'nın³³ temsilcisi olarak Sforza, kurduğu dostluklarla ülkesinin etkinliğini artırmak istemiş ve bunda da kısmen başarılı olmuştur. Türk subayları ile de iyi ilişkiler kurmaya dikkat eden Sforza³⁴, İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüştür³⁵.

²⁹ Sforza, *L'Italia...*, s. 57-58, Carlo Sforza, *Makers of Modern Europe*, Indianapolis, The Bobbs-Merill Com. 1930, s. 358, Carlo Sforza, "Bir İtalyan Politikacısının Kaleminden Kurtuluş Savaşı'mızın Tahlili", çev: Günvar Otmanbölük, *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı: 12, (Aralık 1975), s. 47-48.

³⁰ Sforza, *L'Italia...*s. 57.

³¹ Sforza, *L'Italia...*, s. 60, Sforza, *Makers of...*, s. 361-62, Sforza, a.g.m., s. 4726, Otmanbölük, a.g.m., s. 48.

³² "L'Italia Costantinopoli", a.g.m., s. 379.

³³ "L'Italia Costantinopoli", a.g.m., s. 381.

³⁴ Sonnino'ya 11 Aralık 1919'da bir telgraf gönderen Sforza, isim vermeden, "iki Türk subayını elde ettiğini" iddia etmiştir. D.D.I. VI/1, s. 284, B. 516.

³⁵ Sforza, *Makers of...*, s. 368, Fatih Rifki Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, İstanbul, 1955, s. 100-102.

I. Dünya Savaşı bittikten sonra barış konferansının Paris'te toplanmasına karar verildi. Barış görüşmeleri bir yerde İtilâf Devletleri'ne yapılan vaatlerin meşrulaştırılması anlamına geldiğinden, menfaat çatışmaları beraberinde rekabeti getirdi. Kendilerine Anadolu'da vaat edilen yerlerin verilmeyeceğinden endişe eden İtalyanlar müttefiklerine karşı da kuşkuluydular. Gerçekten de İngiltere, Yunanistan'ı, İtalya'yı Akdeniz'de kendisine rakip olarak gördüğü için destekledi³⁶, Venizelos'un, konferansa 30 Aralık 1918'de sunduğu bir muhturada, Anadolu'da daha önce İtalya'ya vaat edilmiş bölgeleri talep etmesi ve Adriyatik konusunda da Amerika'nın İtalyan isteklerine karşı çıkması Türkiye politikasında önemli değişikliklere yol açmıştır. Türkiye politikasını, müttefiklerinden büyük oranda bağımsız hale getiren İtalya, Türklere daha fazla yaklaşmış ve menfaatlerini korumak için yalnız başına hareket etmiştir. Konferansta Adriyatik ve Anadolu hakkında umduğunu bulamayan İtalya, Anadolu'da işgallere zemin hazırlamak mahiyetinde faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çalışmalarla İtalya'nın hedefi; bölgeyi ve insanlarını tanıyarak tepkilerin ölçmek ve kendisini onlara alıştırmak, hak iddia ettiği topraklardaki faaliyetleriyle müttefiklerine varlığını kabul ettirmek ve nihayet gelecekteki işgallerine zemin hazırlamaktır. İzmir, Marmaris, Fethiye, Bodrum ve Antalya gibi daha sonra işgal edecekleri bölgede müta-rekeden hemen sonra faaliyete geçmiş olan İtalyanlar Antalya'yı 28 Mart 1919'da "güvenlik ve halkın talebi" gerekçeleriyle işgal ettiler³⁷.

Antalya'nın işgalinde müttefiklerinin tepkisine aldırmayan İtalya, Anadolu'da yeniden harekete geçerek Konya'ya asker gönderdi. Haydarpaşa'dan trenle hareket eden ve Albay Giuseppe di Bisogno'nun komuta ettiği 500 kişilik ve makinalı tüfeklerle donatılmış olan bu birlik 24/25 Nisan 1919 gecesi Konya'ya vardı. 24 ve 26 Nisan'da gönderilen yeni kuvvetlerle bu birliğin mevcudu 1500'e çıkarıldı³⁸. Barış Konferansı'nda İzmir'in

³⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, Batı Cephesi, kısım: 1 (T.İ.H.II/1), Ankara, 1963, s. 21.

³⁷ *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (ATASE Arş.) Klasör. (Kl.), 401 (Dosya), D, 2, Fihrist, (Fh). 4, Pace, Dalla pianura di... s. 52-53, "Lo sbarco degli italiani ad Adalia", R.C.-XIV, (Nisan 1919), s. 221, "Adalia", *Enciclopedia Italiana*, c. 1. s. 463, Luca Pietromarchi, *Turchia vecchia e nuova*, Milano, Valentino Bompiani, 1965. s. 97 İtalyan işgalleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: *Mevlüt Çelebi*, "Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. IX, sayı: 26, (Mart 1993), ss. 395-416. Antalya'nın işgali ve İtalyan işgali dönemi için ayrıca bakınız. Abdurrahman Güzel, *Millî Mücadele yıllarında Antalya*, X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. VI, Ankara, TTK Yay. 1994, ss. 2669-2754.*

³⁸ *R.B.A. K. 125, D. 7, "Lo sbarco degli italiani a Conia", R.C.-XIV- (Mayıs 1919), s. 280, Pace, Dalla pianura di..., s. 53-54, Pietromarchi, a.g.e., s. 97, T.İ.H./1, s. 148.*

Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesinden sonra İtalyanlar, Menteşe sahillerini 11 Mayıs 1919 günü erken saatlerden itibaren işgal etmeye başladılar. İtalyanların; Ege İşgal Kuvvetleri Komutanı General Elia yönetiminde³⁹ işgal ettikleri ilk Menteşe sahili Fethiye'dir⁴⁰. Aynı gün Bodrum da, Fethiye gibi işgal edilmeye başlandı. Coatit torpidosundan karaya çıkan 60 İtalyan askeri Bodrum'u işgal etti⁴¹. Marmaris de Fethiye ve Bodrum gibi 11 Mayıs 1919 günü işgal edildi⁴².

Menteşe sahillerini işgal eden İtalyanlar güneye yönelerek, İzmir'in işgalinden önce, hem kendi işgal sahalarını genişletmek hem de İzmir'e çıkacak Yunan kuvvetlerinin kendi bölgelerine doğru genişlemesini önlemek amacıyla 14 Mayıs günü Kuşadası ve Selçuk istasyonunu işgal ettiler⁴³. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Dışişleri Bakanı Sonnino'nun ifadesiyle, "İtalya hükümetini bâzı girişimlerde bulunmaya sevk etti"⁴⁴. Sonnino'nun kastettiği "girişim" in işgal olduğu çok geçmeden görüldü. 16 Mayıs'ta iki İtalyan subayının idaresinde ve 262 kişiden oluşan bir birlik Afyon'a giderek istasyonu denetim altına alırken, bir subay komutasındaki 50 asker de Akşehir istasyonuna yerleşti⁴⁵. İtalyanlar, Afyon ve Akşehir'i kontrolleri altına aldıkları gün, Milas'ın iskelesi olan Güllük'e de 16 Mayıs'ta asker çıkardılar⁴⁶.

Kuşadası'nı işgal ettikten sonra Söke'ye yönelen İtalyan komutanı Alessandro Ciano'nun keşfi gezisinin ardından⁴⁷ Söke de 17 Mayıs'ta, 3 subay ve 200 askerden oluşan birlik tarafından işgal edildi⁴⁸. İtalyanlar 5 Haziran günü, bir tuğgeneralin idaresinde ve 4 makinalı tüfek ile 200 kişilik piyade

³⁹ Pace, *Dalla pianura di...*, s. 56.

⁴⁰ ATASE Arş. Kl. 76, D. 4 (285), Fh. 53, R.B.A. K. 125, D. 7 Pace, *Dalla pianura di...*, s. 56.

⁴¹ R.B.A. K. 125, D. 7, ATASE Arş. Kl. 401, D. 2, Fh. 79, Pace, *Dalla pianura di...*, s. 56.

⁴² ATASE Arş. Kl. 401, D. 2, Fh. 90, R.B.A. K. 125, D. 7, Pace, *Dalla pianura di...*, s. 56, Mehmed Şefik Aker, *İstiklâl Harbi'nde* 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali, c. I. İstanbul, 1937, s. 56.

⁴³ ATASE Arş. Kl. 14, D. 55, Fh. 8, Pace, *Dalla Pianura di...*, s. 56, Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, (H.T.V.D.), Sayı: 37, B. 896, T.İ.H./1, s. 151.

⁴⁴ Ahenk, 25 Mayıs 1919.

⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi*, (B.O.A. DH-ŞFR.), Dosya, (D.), 100, Vesika, (V), 64, H.T.V.D. Sayı: 39, B. 927.

⁴⁶ ATASE Arş. Kl. 401, D. 2, Fh. 118.

⁴⁷ ATASE Arş. Kl. 401, D. 2, Fh. 117.

⁴⁸ ATASE Arş. Kl. 27, D. 107, Fh. 2, Pace, *Dalla pianura di...*, s. 56, Enver Behnan Şapolyo, *Kuvâyi Milliye Tarihi*, Ankara, 1957, s. 52.

kuvvetiyle Ahiköy (Yatağan) ve Çine'yi işgal ettiler⁴⁹. Antalya'yı işgal ettikten sonra İtalyan komutan A. Ciano ve temsilci Agostini Ferrante'nin 8 Nisan'da Burdur'a giderek mutasarrıfa Fransızca bir kâğıt imzalatmak istemiş fakat kabul etmemişti. Bu, daha o zaman İtalyanların Burdur hakkındaki niyetlerini gösteriyordu. Önceliği Menteşe sahillerine vererek işgalleriyle Yunanlıların kendi bölgelerine doğru genişlemesini önledikten sonra tekrar Burdur ve Isparta'ya yöneldiler. Haziranın ortalarında Antalya'ya yapılan yeni çıkarmadan sonra İtalyan birlikleri Burdur istikametine ilerlemeye başladılar. 28 Haziran'da Burdur'u da herhangi bir direnişle karşılaşmadan işgal ettiler⁵⁰. İtalyanların güneybatı Anadolu'daki işgallerinde son durak Muğla'dır. Nihayet 23 Temmuz 1919'da Muğla da İtalyanlar tarafından işgal edildi. İşgal askerî ve mülkî makamlar tarafından protesto edildi⁵¹.

II- İtalyan İşgalleri ve Osmanlı Devleti: İtalyan işgallerine karşı fiili bir direnişi kesinlikle benimsemeyen Osmanlı Hükûmeti, işgallere karşı yazılı ve sözlü protestolar ve mitinglerle tepki gösterilmesini tavsiye etmiştir. Asıl dikkat çeken nokta, hükûmetin işgallerin mahiyetini yanlış anlaması ve o şekilde göstermeye çalışmasıdır. Bunun tipik bir misalini Antalya'nın işgalinde göstermiştir. Dâhiliye Nezareti Antalya Mutasarrıflığı'na gönderdiği 31 Mart 1919 tarihli zeylde "Asker ihracanın işgal mahiyetini haiz olmayub inzibatun temininde hükûmet-i mahalliyeye muavenet maksadına müstenid olduğunu"⁵² yazdı. Osmanlı Devleti, Menteşe sahillerinin işgalini de Antalya'nın işgalinde olduğu gibi kabullenmekten başka bir şey yapmamıştır. Aslında istediği halde işgalleri önleyememiştir. Dâhiliye Nâzırı, işgali bildiren Aydın vilayetine 12 Mayıs'ta verdiği cevapta, "İtalyanların hareketinin evvelce haber alındığından Hâriciye Nezareti'nce teşebbüsât-ı siyasiyenin yapıldığını"⁵³ bildirdikten sonra, Menteşe Mutasarrıflığı'na "protestonun muvafık olduğunu"⁵⁴ ve "Hâriciyece icra edilecek teşebbüsât-ı siyasiye neticesinin bildirile-

⁴⁹ Mehmed Şefik Aker, *İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, c. II, İstanbul, 1937, s. 29.

⁵⁰ H.T.V.D., Sayı: 6, B. 125, Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, Kültür Bak. Yay., 1990, s. 22.

⁵¹ ATASE Arş. Kl. 27, D. 102, Fh. 43, Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşı'nda Muğla*, (2 cilt), İstanbul, 1973, s. 224.

⁵² B.O.A. DH-ŞFR.D. 97, V. 355.

⁵³ B.O.A. DH-ŞFR.D. 94, V. 176.

⁵⁴ B.O.A. DH-ŞFR.D. 99, V. 148.

ceğini"⁵⁵ yazdı. 14 Mayıs tarihli şifreye 17 Mayıs'ta verilen cevapta nezaret, daha gerçekçi davranarak "İtalyanların vürudunun protesto edilmesinin ve onlara dostane mumamele etmenin caiz olmadığını"⁵⁶ bildirdi. İşgalleri, İtalyanların niyetini önceden bildiği halde önleyemeyen Osmanlı Hükûmeti, Menteşe Mutasarrıflığı'na 24 Mayıs'ta gönderdiği şifrede şunları yazdı: "İtalyan işgali de Yunan işgali gibi hak-şikenane ve gasbane bir tecavüzdür. Fakat biz bu tecavüzlere karşı ancak siyaseten mukabele edebiliriz. Sizce vazife-yi hamiyet, siyaseten fazla çalışmak ve asla harb ve darbe ve hatta kuru münâzaa ve münakaşaya girişmemektir. Mamafih, fırsat düştükçe ahalimize de bu istilâların fenalıklarını anlatınız ve bunların sulh konferansınca def'i için elden ne gelirse yapıldığını da söyleyiniz"⁵⁷ Menteşe sahillerinin işgali hakkında hükûmetin başında da yer alan bir açıklamayla işgallerin geri alınması için İtalya Yüksek Komiserliği nezdinde girişimde bulunduğu duyuruldu⁵⁸.

İtalyan işgalleri 29 Haziran'da Meclis-i Vükelâ toplantısında görüşüldü. "İtalyanların Konya vilayetinde küllî asker ve mühimmat sevkiyle mütemadiyen ilerlemekte olmaları ve sefk-dimâ sebep vermekte oldukları ve ahali-i vilayetin pek ziyade teessür ve heyecan içinde bulunduğu" görüşüyle gündeme getirilen konunun görüşülmesinden sonra aşağıdaki karar alındı: "İtalyanların ekseriyet- azimesi Türk ve Müslüman olan vilayet-i mezkuredeki hareket-i vakıası mütarekenâme ahkâmına ve Wilson prensiplerine külliyyen muhalif olmakla beraber bu babda ne Paris Sulh Konferansı'nın bir kararı mevcut ne de düvel-i mütelife tarafından bu yolda bir teblig-i msiye olmadığı cihetle minküll-il-vücûh şâyan-ı tecvîz görülmeyeceği der-kâr bulunan sâlif-üz-zikr harekât-ı askeriyeden dolayı düvel-i mezkure mümessilleri nezdinde âcilen protestoda bulunulması ve Paris'teki murahasalarımıza da mâlumat verilmesi..."⁵⁹

III- İtalyan İşgal Siyaseti: Trablusgarb Savaşı'ndan sonraki çalışmalarla "hedef coğrafya" haline gelen, gizli anlaşmalarla "vaat edilmiş" topraklar olan

⁵⁵ B.O.A. DH-ŞFR.D. 99, V. 152.

⁵⁶ B.O.A. DH-ŞFR.D. 99, V. 223.

⁵⁷ B.O.A., Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, (B.O.A.,DH,KMS), D. 53-4, V. 35.

⁵⁸ İkdâm, Memleket, Sabah, İleri 20 Mayıs 1919, Takvim-i Vakayi 21 Mayıs 1919, Ahenk 26 Mayıs 1919.

⁵⁹ B.O.A. Meclis-i Vükelâ Mazbataları, (M.V.M.) No: 216, s. 66 Bu kararın özeti, Tayyib Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken, -I-, Ankara, 1959, s. 159-60.

Güneybatı Anadolu bölgesini Mütareke'den sonra işgal eden İtalya, bölgeyi ve halkı kazanmaya yönelik bir politika izlemiştir. Bu politika, Türklerin dostluğunu kazanmak suretiyle bölgenin kolonileştirilmesini hedefliyordu. İtalya'nın Anadolu'daki işgal bölgelerinden beklentisi ekonomik çıkar sağlamaktı⁶⁰. İtalya bakımından bu amacın gerçekleşmesi Anadolu'da izleyeceği politikanın başarılı olmasına bağlıydı.

Millî Mücadele döneminde İtalyan işgalleri gündeme geldiği zaman; o döneme ait kaynakların ve İtalyan işgali altındaki bölgelerde yaşamış insanların buldukları ortak nokta, "İtalyanların Türklere karşı çok iyi davrandıkları"dır. Bir anlamda gerçeğin ifadesi olan bu tespit, sistemli bir politikanın dile getirilmesidir. Osmanlı Devleti makamları arasındaki yazışmalarda, halkın sevgisini ve dostluğunu kazanmak anlamında "siyaset-i muslihâne"⁶¹ olarak nitelenen bu siyasetin mimarı da, İstanbul'daki yüksek komiser Sforza'dır. Sforza, Antalya'yı işgal eden birliklerine "halka karşı iyi davranmalarını ve baskı yapmamalarını" tavsiye etmiştir⁶². Bu tavsiyenin uygulanması İtalyan işgallerine karşı halktan ve mahalli yetkililerden direniş gösterilmesinin gibi bir sonucu doğurdu.

İtalyan işgallerine karşı mukavemet edilmemesi üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Yunan işgallerine karşı bölge insanının varını yoğunu ortaya koyarak direndiği bir gerçektir. Oysa halk İtalyan işgallerine karşı direnmek bir yana, Yunan işgal tehlikesine karşı İtalya'yı bir kurtarıcı olarak görmüştür. Bu iki devletin işgal politikaları, halka karşı tutumları ve Anadolu toprakları hakkında besledikleri niyetlerle yakından ilgilidir. Halkın İtalyan işgallerine karşı silaha sarılmamasında Osmanlı Hükûmeti'nin tavrı da etkili olmuştur. Ancak, Trablusgarb Savaşı gündeme geldiğinde, İtalya da sicili temiz olmayan ve Osmanlı topraklarında gözü olan bir devlettir. Bu durum dikkate alındığında Türk aydınlarının İtalya'ya güveni yoktu⁶³. Bununla birlikte bu savaştan hemen sonra Anadolu'nun geniş bir bölümünü gezen İtalyan yazar Giuseppe Bevione'nin belirttiğine göre, halkta İtalyanlara karşı bir düşmanlık hissi yoktu⁶⁴. Bundan daha önemlisi İtalyanların halka karşı bu dönemdeki tutumlarıydı. Aslında İtalya'nın halka karşı iyi

⁶⁰ İleri, *24 Kânun-ı evvel 1919*.

⁶¹ ATASE Arş. Kl, 809, D. 38 (24-70), Fh. 36.

⁶² Carlo Sforza, *Un anno di politica estera*, (raccolti a cura di Amedeo Giannini), Roma, 1921, s. 140.

⁶³ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 172.

⁶⁴ Bevione, *a.g.e.*, s. 213.

davranması kendilerinin de yararınaydı. İtalyanlar için caydırıcı olacak bir Yunan örneği önlerinde duruyordu. Şayet İtalyanlar da, Yunanlılar gibi işgallerini kanlı bir şekilde yapmış olsalardı, Türklerin onlara karşı da silaha sarılması kesindi. Nitekim İtalya bunu Trablusgarb'da yapmış ve karşılığını da görmüştü ve ders de almıştı. İşgal döneminde Söke'de bir konuşma yapan İtalyan birliklerinin komutanı Yüzbaşı Luca şunları söylemiştir: "Bir memleket kalben fethedilmelidir. Biz, Trablusgarb Savaşı'nda bunun tersini yapmakla büyük bir hata yaptık ve bunun acısını hâlâ çekiyoruz"⁶⁵. İtalyanlar, "Dostane İlişkiler" ve "Temiz Eller Politikası"⁶⁶ sayesinde Türklerin "evlerinin" kendilerine açılacağını ve böylece ekonomik etkinlik kuracaklarını⁶⁷ düşünerek, kendilerini Türklere karşı bir "şule-i ümid"⁶⁸ olarak sunmak istediler. Halka iyi davrandılar⁶⁹, işgalleri altında bulunan bölgede güvenliği sağladılar⁷⁰. İşgal bölgelerinin Kuvâ-yı Milliye birlikleri tarafından kullanılmasına göz yumdular. Böylece, işgalcilerle işgal edilenler arasında bir "sempati" oluştu⁷¹. Bu sempatinin oluşmasında en etkili faktör, İtalyanların her fırsatta işgallerinin "geçici" olduğunu söylemeleridir⁷². Bu, doğru olmamakla birlikte Türklerin tepkisini önlemiştir. Halkın tepkisini çekebilecek hareketlerden ısrarla kaçınan İtalyanlar, halkın manevî değerlerine önem vermişlerdir. İtalyanlar, başta Antalya olmak üzere işgalleri altındaki bölgelerde okullar, hastahaneler açtılar. İtalya'dan getirdikleri malları satıkları halkı kendilerine bağımlı hale getirmeye ve o günün şartları içinde bir tüketim toplumu yaratmaya gayret ettiler. Himaye vesikalari ve kuşaklar dağıtarak egemenliklerini artırmaya çalıştılar. Burdur Askerlik Şubesi Başkanlığı'ndan İkinci Ordu Müfettişliği'ne 15 Temmuz 1919'da yazılan bir tahrirata göre: "Antalya'da İtalyan kurumları: Telsiz-telgraf istasyonu, okul, hastahane ve İtalyan malları satılan 4 mağazadır. Mağazalar rayiç üzerinden mal satmaktadır. Müslüman ve Rum çocukların devam ettiği okulda eğitim ücretsizdir. Çocuklara kırtasiye ve çikolata verilmek te ve okula gitme-

⁶⁵ İsmail Gün-Ahmet Özdemir, *Söke Tarihi ve Coğrafyası -I-*, Aydın, 1943, s. 100.

⁶⁶ Carlo Manetti, *La politica Italiana nel Levante e l'espansione economica in Anatolia*, Firenze, 1921, s. 6.

⁶⁷ Manetti, *La politica Italiana...*, s. 5.

⁶⁸ ATASE Arş. Kl. 809, D. 38 (24-70), Fh. 36 Nuri Köstüklü, "Türk Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu", *Askeri Tarih Bülteni*, sayı: 27 (Ağustos 1989), s. 123.

⁶⁹ *İkdam*, 6 Eylül 1919.

⁷⁰ *İkdam*, 28 Temmuz 1919.

⁷¹ Pietromarchi, a.g.e, s. 110.

⁷² ATASE Arş. Kl. 809, D. 38-24-70. Fh. 55, Perrone di San Martino, *Önasya Diktatörü Mustafa Kemal ve Zaferi*, çev: Hikmet Uçar, İstanbul, 1955, s. 13, T.İ.H.II/2, s. 18.

leri teşvik edilmektedir. Muayene ve tedavinin ücretsiz olduğu hastaneye Rumlar gitmiyorlarsa da, İslamların ve özellikle memur ve fukaraların müracaatı çoğalmaktadır⁷³. İtalyanlar, Konya'da Alaâddin Tepesi'ne bir telsiz-telgraf istasyonu kurmuşlar⁷⁴, Antalya-Burdur arasına telgraf hatı çekmişler⁷⁵, Burdur'da hükümet binası karşısında⁷⁶ ve Muğla'da postahaneler açmışlardır⁷⁷. Burdur'da da bir dispanser açan İtalyanlar, halkı ücretsiz tedaviye başlamışlar, çocuklara çikolata, İtalyan kartları dağıtarak halkı kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır⁷⁸. İtalyan propagandası câhil halkı etkilemiştir⁷⁹. Fakat bu etki yalnızca halkla sınırlı değil. Antalya'da bazı eşrafı da kendi yanlarına çeken İtalyanlar⁸⁰, bazı görevlilerin de kendileriyle işbirliği yapmasını sağlamışlardır. Subayları, çeşitli hediyeler vererek elde etmek istemişler⁸¹, Türk askerlerine ayakkabı ve elbise vermişlerdir⁸². İtalyanlar, işgal bölgelerinde yaşayan halktan isteyenler "Himaye Vesikası"⁸³ (EK-I) ve İtalyan bayrağı renginde kuşaklar dağıtmışlardır⁸⁴.

Aslında halkın İtalyanlara yakınlık göstermesinin anlaşılabilir nedenleri vardı. En önemlisi, bir işgal ordusu gibi davranmamasıydı. Türk halkı; önünde Yunanistan gibi kötü bir örneğin olduğu dönemde İtalya'nın kendisine değer veren politikalarından etkilenmekle kalmamış, Yunan işgal tehlikesinin yaklaştığı bazı yerlerde İtalyanlara başvurularda bulunmuştur⁸⁵. Halkı

⁷³ B.O.A. DH-KMS. D. 52-3, V. 43-1, ATASE Arş. Kl. 405, D. 10, Fh. 5.

⁷⁴ R.B.A. K. 125, D. 7.

⁷⁵ R.B.A. K. 125, D. 7.

⁷⁶ ATASE Arş. Kl. 312, D. (65)-51, Fh. 63.

⁷⁷ R.B.A. K. 125, D. 7.

⁷⁸ Aker, a.g.e., c. II, s. 58-60. Burdur'da bir genelev ve gazino da açular. *Köstüklü, a.g.m., s.*

116.

⁷⁹ ATASE Arş. Kl. 243, D. 17, Fh. 30, Carlo Manetti, *L'Anatolia*, Firenze, 1922, s. 229.

⁸⁰ ATASE Arş. Kl. 809, D. 38-24-70, Fh. 6.

⁸¹ Aker, a.g.e., c. III, s. 80.

⁸² Aker, a.g.e., c. III, s. 83.

⁸³ B.O.A. DH-KMS. D. 52-4, V. 14.

⁸⁴ ATASE Arş. Kl. 401, D. (3-1) 4, Fh. 190, *Köstüklü, a.g.e., s. 45*. ATASE Arşivindeki bu belgede Burdur'da dağıtılan kuşaklardan birisi de eklenmiş olarak bulunmaktadır. İtalyan bayrağının renkleri olan kırmızı, yeşil ve beyaz renkteki bu kuşaklar 10-12 santim uzunluğunda ve 2-3 santim genişliğindedir.

⁸⁵ Yunan işgal güçlerinin Isparta'ya doğru ilerlemesi üzerine toplanan mitingde halktan bazıları, "İtalyan himayesine sığınmayı", bazıları da "memleketin savunulmasını" öne sürdüler. İkinci fikir benimsendi. Böcüzâde Süleyman Sâmî, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (Yayına Hazırlayan: Suat Seren), İstanbul, 1983, s. 357-58. Bundan başka, Yunan işgallerinin Güney'e doğru ilerlemesi ve Köşk'ün işgal edilmesi üzerine, Acipayam'dan İtalyanlara 15

böyle bir yola sürükleyen temel nedenin canlarını koruma isteği olduğu açıktır. Öte yandan İtalyanlar, halkın zayıf noktalarını çok iyi tespit etmişler ve bundan da yararlanmak istemişlerdir. Okul, hastane, postane gibi kurumlarla halka hizmet verirken kendi propagandalarını da yapmışlardır. Bundan başka, Yunan işgal bölgelerinden göç etmek zorunda kalan halk İtalyan işgal bölgesine sığınmıştır. İtalyanların bu yaklaşımı o günün şartlarında, Türklerde İtalyanlara karşı, gerçek niyetleri dikkate alınmadan ve "ehven-i şer" olarak gördükleri için bir sempati oluşturmuştur.

Hastane, postane gibi sosyal kurumların yanısıra İtalyanların işgal bölgelerinde açmaya önem verdikleri bir diğer kuruluş da banka şubeleridir. Bankayı, Doğu'da yayılmanın öncüsü olarak gördüğüne daha önce işaret ettiğimiz İtalyanlar, işgalden sonra da çeşitli banka şubelerini açtılar. Antalya'da Banco di Roma ve Banca Commerciale'nin⁸⁶, Konya⁸⁷ ve Söke'de yine Banco di Roma'nın şubeleri açılmıştır⁸⁸. Isparta'ya gelen bir İtalyan heyeti, "Banco di Roma'nın halktan isteyenlere kredi vereceğini" söylemiştir⁸⁹. Tıpkı Trab-lusgarb'da olduğu gibi, özellikle Banco di Roma, bu bölgede İtalya'nın siyasi hâkimiyet kurması için bir öncü olarak faaliyet göstermiştir.

IV- Heyet-i Temsiliye Dönemi ve İtalya'nın Milli Mücadele Hareketine Karşı Tavrı: Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra, Anadolu'da başlamış olan Milli Mücadele hareketini örgütlemek için çalışmaya başlamıştır. Bu çerçevede 21/22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi yayınlanmış, Erzurum Kongresi M. Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanmıştır. (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) Erzurum'da bulunduğu günlerde askerlikten istifa eden Mustafa Kemal Paşa kongreden sonra oluşturulan Heyet-i Temsiliye'nin başkanlığına seçilmiştir. Erzurum'dan sonra Sivas'a geçen M. Kemal Paşa, Anadolu'nun her yanından gelen delegelerin katılımıyla toplanan kongrenin de başkanlığını yapmıştır. (4/11 Eylül 1919) M. Kemal başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye, TBMM'nin açılışına kadar, Milli Mücadele hareketinin âdeta geçici bir hükümeti gibi görev yapmıştır.

Ağustos 1920'de gönderilen bir telgrafla himayelerine girme isteği dile getirildi. Bu girişimi yapan 6 kişi tutuklandı. Köstüklü, a.g.e., s. 239-41.

⁸⁶ "Il commercio italiano in Anatolia", R.C.-XVI, (Ocak-Şubat 1921), s. 75.

⁸⁷ Manetti, L'Anatolia..., s. 207.

⁸⁸ Manetti, L'Anatolia Meridionale, s. 249, Aker, a.g.e., c. III, s. 79.

⁸⁹ Köstüklü, a.g.e., s. 48.

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten hemen sonra İtalyanların davranışlarını yakından tâkip etmeye başlamıştır. Ordu müfettişi olarak XV. Kolordu Komutanlığı'na 24 Haziran 1919'da gönderdiği telgrafta, "Antalya'da İtalyanların kuvvetlerini devamlı arturmalarına"⁹⁰ dikkat çeken M. Kemal Paşa, Bursa'da 56. Tümen komutanı Bekir Sâmi Bey'e 10 Kasım 1919'da gönderdiği cevabî telgrafta İtalyanlar hakkında şunları yazmıştır: "İtalyanlar kendi zaafalarını bildikleri için memleketimizin kuvvetlenmesini istemezler. Fakat kuvvetli bir devletin himayesine, müzaheretine girdiğini de arzu eylemezler. Bu sebeple Antalya havalisini elden çıkarmamaya gayret etmektedirler"⁹¹. 1920 yılına girilirken Konya'da Bağdat Oteli'nde düzenledikleri yılbaşı eğlencesine Türkleri de dâvet eden İtalyanların⁹², 13/14 Ocak 1920 akşamı Öğüd Gazetesi matbaasını işgal etmeleri⁹³ Heyet-i Temsiliye ile İtalyanlar arasında kısa süreli bir bunalımın yaşanmasına yol açmışsa da, Nasihat adında yeni bir gazetenin çıkarılmasıyla gerginlik yatıştırılmıştır. TBMM'nin açılmasından önce Heyet-i Temsiliye ile İtalya ilişkilerini gerginleştiren bir olay da, Antalya'da bir Türk'ün İtalyan askerleri, bir İtalyan subayının da Muğla-Milas karayolunda bir Türk tarafından öldürülmesidir⁹⁴.

Anadolu'da M. Kemal Paşa liderliğinde yürütülen bağımsızlık savaşını İtalyanlar, istiklâlî için, meşru otoritenin rızası dışında ölümü göze almış bir milletin savaşı olarak görüşmeler ve gıpta ile izlemişlerdir. Bununla birlikte, İtalyanlar, bir anlamda kendilerine de karşı olan bu savaşı, sonucunun beklentileriyle de yakından ilgisi olduğunu bildiklerinden kuşkuyla takip etmişlerdir. Millî Mücadele hareketine İtalyan kamuoyunun ve Anadolu'daki İtalyanların bakış açıları paraleldir. Dolayısıyla İtalyan kamuoyunun savaşa yaklaşımı Anadolu'daki İtalyanları, Anadolu'daki İtalyanların savaşa karşı tutumları da İtalyan kamuoyunu etkilemiştir.

İtalyan kamuoyunun dikkatlerinin Anadolu'ya çevrilmesine neden olan ilk olay, İzmir'in işgalinden sonra Sivas'ta bir kongrenin toplanması olmuş-

⁹⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Ankara, TTK Yay., 1991, s. 45.

⁹¹ Türk İstiklâl Harbi, c. II, Batı Cephesi, 2 Kısım, (T.İ.H. II/2), Ankara, 1965, s. 348.

⁹² Bu eğlenceye Fransız ve İngiliz subaylar, Türklerin de dâvet edilmiş olmalarını bahane ederek katılmadılar. ATASE Arş. Kl. 809, D. 38-24-70, Fh. 1, Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, 1912-1922, İstanbul, 1970, 206.

⁹³ ATASE Arş. Kl. 809, D. 38-24-70, Fh. 8.

⁹⁴ ATASE Arş. Kl. 45, D. 112-175, Fh. 85.

tur⁹⁵. İncelediğimiz İtalyan kaynaklarının Anadolu'daki savaş hakkında oldukça gerçekçi değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Savaş hakkında ortak bir takım görüşler ileri sürülmüştür. İlki, M. Kemal Paşa önderliğindeki Milliyetçilerin işgal altındaki İzmir'in ve Anadolu topraklarının kurtarılması için savaştıklarıdır⁹⁶. M. Kemal hareketi, "Panhelenizm hastalığı"⁹⁷ olan "Yunan ve Venizelos emperyalizmi"ne⁹⁸ olduğu kadar, İtilâf Devletleri'ne⁹⁹ ve özellikle de İngiltere'ye karşıdır¹⁰⁰. Çünkü, savaştan sonra Türkiye'deki İngiliz politikasını yürütenlerin yanlışlıkları¹⁰¹ ve Çanakkale'ye Anzakları gönderen İngiltere'nin İzmir'e Yunanlıları göndermesi¹⁰² "Türk Milliyetçiliğinin dirilmesine"¹⁰³ yol açmıştır. İngiltere, Yunanlıları, "Büyük Yunanistan" idealiyle İzmir'e göndermiştir. "Ancak aslında bu, Yunanlıların trajik Anadolu maceralarının da başlangıcıydı"¹⁰⁴.

İtalyan kamuoyunun görüş birliğinde olduğu bir diğer nokta da, bazı kaynaklarda Rauf Bey'in de ismi geçmekle birlikte, Millî Mücadele hareketinin liderinin M. Kemal Paşa olduğu ve Anadolu'da iki hükümetin bulunduğudır. "Vatanlarının özgürlüğü için Don Kışot'un şövalye ruhuyla savaşan Türk askerleri"¹⁰⁵ "özgür ve bağımsız bir devlet için isyan eden"¹⁰⁶ ve

⁹⁵ Sivas Kongresi'nden sonra, il Giornale D'Italia gazetesi 25 Eylül 1919'da kongre hakkında bir yazı yayınladı. Bu yazıda, "M. Kemal'in Erzurum ve Sivas'taki çalışmalarından ve Yunanlılara karşı savaşan güçlerin komutanı olduğundan" söz edilerek, Rauf Bey'le birlikte hareket etikleri vurgulandı. *R.B.A. K. 125, D. 7 Rivista Coloniale* dergisi, "Doğu'da Toplanan Osmanlı Kongresinin Kararları" başlığı altında Sivas Kongresi kararlarını okuyucularına Ocak 1920'de duyurmuştur. *R.C.-XV-, (Ocak 1920)*, s. 32.

⁹⁶ Francesco Coppola, "Viaggio nel Levante II", *Politica*-, VI-, (30 Ekim 1920), s. 278, 286, Coppola, "Italia e Inghilterra", a.g.m. 226. Biagio Pace, "Per la nostra posizione in Asia Minore", *R.C.-, XV-, (Şubat 1920)*, s. 68, Signoretü, a.g.m., s. 482.

⁹⁷ Di Pretoro, a.g.m., s. 613.

⁹⁸ Coppola, "Viaggio...II", a.g.m., s. 291.

⁹⁹ Coppola, "Viaggio nel Levante I", *Politica*-VI-, (30 Eylül 1920) s. 96, *Macario*, a.g.m., s. 1673.

¹⁰⁰ Manetti, *L'Anatolia Meridionale...*, s. 302, Manetti, *La politica italiana...*, s. 29.

¹⁰¹ Sforza, *Makers of...*, s. 355.

¹⁰² Di Pretoro, a.g.m., s. 613, Francesco Coppola, "La catastrofe orientale", *Politica XIII*, (30 Ekim 1922), s. 174.

¹⁰³ Alfredo Signoretü, "La guerra nell' Asia Minore", *Gerarchia-I-*, (25 Eylül 1922), s. 485.

¹⁰⁴ Ettore Anchieri, "Kemal Atatürk l'uomo di stato", *Il Veltro*, 2-4, anno XXIII, (Mart-Ağustos 1979), s. 374.

¹⁰⁵ Pace, *Dalla pinura di...*, s. 213.

¹⁰⁶ Gianni Baj Macario, "Notizie sulla campagna Turco-Greca, 1919-1922-I-.", *Rivista militare Italiana -V-* (Kasım 1931), s. 1673.

hareketini, "vatan sevgisi ve millî iradeye" dayandıran ve "yüce bir hedef"¹⁰⁷ uğrunda savaşan M. Kemal Paşa tarafından komuta ediliyordu. İtalyan kamuoyu, birisi İstanbul'da, "meşru" diğeri Ankara'da "âsi"¹⁰⁸ iki hükümetin bulunduğunu yazarken doğru bir tespitte bulunmuştur. Bu nedenle M. Kemal Paşa, müttefiklerle olduğu kadar İstanbul Hükümeti ile de savaş halindeydi¹⁰⁹, İstanbul Hükümeti İstanbul'a hâkimdi, ama, "İstanbul Türkiye Türkiye de İstanbul değildi"¹¹⁰ Panislamist bir politika izlemeyen¹¹¹ Ankara Hükümeti Anadolu'yu işgalden kurtarmak için savaşıyordu ve "Millî Türk Devleti"¹¹² karakterindeydi. İtalyan kamuoyunun bir bütün olarak Anadolu hareketini değerlendirirken gerçekçi bir yaklaşım içerisinde olduğunu gördük. Ancak bunların içerisinde bir kaynağın teşhislerinin çok çarpıcı ve bir o kadar da önsezi ile yazıldığı, gelecekteki olaylarla ispatlandı. Anadolu'ya bir kaç kez gelen ve Antalya'nın işgal edildiği dönemde şehirde bulunan Biagio Pace ülkesine döndükten sonra, Anadolu'daki İtalyanların durumu hakkında bir makale yazmıştır. Pace, Şubat 1920'de yazdığı bu makalede, Sivas Kongresi'ni, "*Eylül Devrimi*" (*La rivoluzione del settembre*)¹¹³ olarak değerlendirmiştir. Bu makalede yer alan şu satırlar da dikkat çekicidir: "M. Kemal Paşa ve Rauf Bey önderliğinde gelişen bu askerî hareket, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı bir direniştir. Bu devrimin amacı; İstanbul Hükümeti'nin rızası dışında olarak, barış konferansının muhtemel kararlarına karşı direnen yeni bir devlet kurmaktır."¹¹⁴

Millet iradesine dayanan bir meclisin İstanbul'da toplanıp ve Misak-ı Millî'yi kabul ve ilan etmesine tahammül edemeyen İtilâf Devletleri ve yüksek komiserler arasındaki görüşmeleri Milliyetçilere bildiren İtalyanlar¹¹⁵, İstanbul'un işgal edileceğini de haber vermişlerdir. Ayrıca, "Kuvâ-yı Millîye önderlerinin tutuklanmaları konusunun müzakere edilerek kabul edildiğini bundan dolayı bu gibi kişilerin bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları ge-

¹⁰⁷ Coppola, "Viaggio...I", a.g.m., s. 101.

¹⁰⁸ Coppola, "Viaggio...I", a.g.m., s. 100.

¹⁰⁹ Signoretü, a.g.m., s. 482, Coppola, "Viaggio...I", a.g.m., s. 96.

¹¹⁰ Coppola, "Viaggio...I", a.g.m., s. 94.

¹¹¹ Coppola, "Viaggio...II", a.g.m., s. 293.

¹¹² Coppola, "Viaggio...II", a.g.m., s. 291, Coppola, "*Italia e Inghilterra*", a.g.m., s. 226.

¹¹³ Pace, a.g.m., s. 69.

¹¹⁴ Pace, a.g.m., s. 68-69.

¹¹⁵ ATASE Arş. Kl, 306, D. (57)-26, Fh. 138.

rektiği" konusunda uyarıda bulunmuşlardı¹¹⁶. Rauf Bey'in "blöf"¹¹⁷ olarak değerlendirdiği bu haberin doğru olduğu bir kaç gün sonra sonra, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle ortaya çıkmıştır.

V-TBMM ve İtalya: İstanbul'un 16 Mart 1920'de müttefikler tarafından işgali, M. Kemal Paşa'nın, Meclis'in burada güvenlik içerisinde çalışmaya-çağı düşüncesinde haklı olduğunu göstermiştir. İstanbul'un işgalini bir fırsat olarak değerlendiren M. Kemal Paşa, 19 Mart'ta vilayetlere, müstakil sancaklara ve kolordu komutanlarına gönderdiği bir tamimle, "olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanması için gerekli seçim hazırlıklarının yapılmasını" bildirmiştir. TBMM 23 Nisan 1920'de açılmıştır. Mayısın ilk haftasında teşkil edilen İcra Vekilleri Heyeti, Milli Mücadele hareketini idare etmeye başlayarak tam bağımsızlık ve Misak-ı Milli ilkeleri doğrultusunda dış ilişkilere girmiştir.

TBMM'nin açıldığı dönemde Anadolu'daki 17.900 askeriyle¹¹⁸ İtalya da işgalci bir devlet olmasına rağmen Ankara Hükümeti tarafından da "ehven-i şer" olarak görülmüştür. Daha önce de gördüğümüz gibi İtalyanların Anadolu hareketine bakışları, işgal politikaları ve Heyet-i Temsiliye döneminde milliyetçilere yardım etmeleri TBMM ile İtalya arasında, diğer İtilâf Devletleri'ne oranla daha dostça ilişkilerin kurulmasına ortam hazırlamıştır. Tek başına İtalyanlara karşı kötü davranılmamış¹¹⁹ ve "TBMM Hükümeti İtalya ile kendisi arasında vaziyetin müsaadesi nisbetinde gâyet samimi münasebâtı dostane idamesine taraftar" olmuştur¹²⁰. İki hükümet arasında iyi ilişkilerin kurulması Ankara'nın da işine geliyordu. İtalyanların; işgal bölgelerinin Yunan bölgelerine karşı bir üs olarak kullanılmasına genelde ses çıkarmamaları ve Türk birliklerine lojistik destek sağlamaları Anadolu hareketi için avan-

¹¹⁶ M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. III. *Belgeler*, Ankara, TTK Yay. 1989, s. 1815, B. 253(a).

¹¹⁷ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c.II, (2. bsk.), Ankara, TTK Yay. 1986, s. 550-51.

¹¹⁸ *Türk İstiklâl Harbi*, c. VII, İdarî Faaliyetler. (T.İ.H./VII), Ankara, 1975, s. 61. Bir İtalyan kaynağına göre TBMM'nin açıldığı tarihte Anadolu'da 17.400 İtalyan askeri bulunuyordu. Gianni Baj Macario, "Notizie sulla campagna Turco-Greca, 1919-1922-I-", *Rivista militare Italiana* -V- (Kasım 1931), S. 1678. Genelkurmay Başkanlığı yayını olan T.İ.H. II. cilt, Batı Cephesi, 5. Kısım, 1.kitap, Ankara, 1972, s. 314'de bu kaynaktan, "basılmamış çeviri, İspanyolcadan çeviren: Reşit Galip" şeklinde bibliyografyada söz edilmektedir. Oysa makalenin yazarı Macario bir İtalyan yüzbaşısıydı ve "Türk-Yunan Savaşı Hakkında Notlar, 1919-1922" başlıklı makalesini Türk kaynaklarından da yararlanarak hazırlamıştı.

¹¹⁹ *Sforza, Makers of...*, s. 365.

¹²⁰ *R.B.A. K. 130, D. 1.*

tajdı. İtalya'nın işgalci bir devlet olması, Ankara Hükümeti'nin işgalden kurtarması gereken coğrafyanın teorik olarak genişlemesine yol açmıştır. Fakat 1922'de İtalyanların Menderes Bölgesi'ndeki birliklerini geri çekmelerinde görüldüğü gibi, o bölgenin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi gibi daha büyük bir tehlikeyi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla İtalyanların işgalci bir devlet olarak Anadolu'da bulunmaları Ankara Hükümeti tarafından o dönemde bir süre, kabul edilir olmasa da katlanılabilir bir durumdu. Aksi bir tutum, yani İtalya'nın Yunanistan, İngiltere veya Fransa gibi Anadolu hareketini boğmaya yönelik bir politika izlemesi ve o yöndeki çabalara destek olması Ankara Hükümeti'nin İtalyanlara karşı bir cephe açmasını zorunlu kılardı. Bu durum elbette nihai hedefin (işgal altındaki Türkiye topraklarının kurtarılması) gerçekleşmesini önleyemezdi. Ancak, Doğu'da Ermeni, Güney'de Fransız ve Batı'da Yunanlılara karşı yürütülmekte olan savaşa bir de Güneybatı'da İtalyanlara karşı cephenin açılması Millî Mücadele hareketinin daha çok insan ve zaman kaybıyla sonuçlanmasını doğurabilirdi. TBMM ve başkanı M. Kemal Paşa biliyorlardı ki, özellikle Yunanlılara karşı verilecek savaşın başarıya ulaşması İtalyanlar için de caydırıcı bir etki yapacaktır. Bu nedenle İtalyanlarla ilişkilerin iyi olması; TBMM'nin İtalya'yı diğer İtilâf Devletleri'nden ayrı bir kategoride değerlendirmesi ve İtilâf Devletleri'nden koparıp kendi tarafına çekmesiyle, İtilâf Devletleri blokunu bölme sonucunu doğurmuştur. Nitekim İngiltere hep, İtalya'nın Ankara Hükümeti'ne yaklaşmasının müttefik dayanışmasına yakışmadığından şikayetçi olmuştur¹²¹.

M. Kemal Paşa ve TBMM'nin İtalya ile ilişkilerin dostça bir çizgi izlenmesini istedikleri dönemde, hemen her konuşmasında, "yayabilir ve bağımsız bir Türkiye"den¹²² söz eden İstanbul eski yüksek komiseri Kont Carlo Sforza'nın İtalya Dışişleri Bakanı olması iki taraf için de şans olmuştur. İtalya'nın dostluğuna önem veren Ankara Hükümeti, İtilâf Devletleri'nden birisi olmasına rağmen Eylül 1920'de Câmi Bey'i Roma temsilciliğine tayin etmiş ve M. Kemal Paşa iki ülke arasındaki dostane ilişkilere verdiği önemi Sforza'ya yazdığı 8 Eylül 1920 tarihli mektupta belirtmiştir¹²³.

T.B.M.M.'nin açılmasından sonra İtalyanların Anadolu'daki muhatabları Ankara Hükümeti'dir. Gerçi İtalya, Osmanlı Devleti ile resmî ilişkilerin de-

¹²¹ *Turkey Annual Report 1922, Henderson'dan Lord Curzon'a İstanbul, 7 Kasım 1922, s. 25.*

¹²² *R.B.A. K. 127, D. 3.*

¹²³ Bilal N.Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar-I*, (1920-1923), Ankara, 1981, s.84.

vam etmesine de özen göstermiştir. Fakat Anadolu'daki "de facto" durumu gözardı etmedi. Ankara Hükümeti de, İtalyanlara karşı olayın önem derecesine göre diğer İtilâf Devletleri'ne nazaran bazan daha esnek davranırken, T.B.M.M.'nin hükümlerini ihlâl edecek olaylarda daha kesin bir tavır takınmıştır. Kütahya yakınındaki Kaflık istasyonu civarına düşen İtalyan uçağını almak için gelen İtalyan subayına izin verilmediği gibi,¹²⁴ İtalyan subayların da diğer yabancı subaylar gibi kendi işgal bölgeleri dışında yapacakları seyahatlerde kesin olarak T.B.M.M.'den izin almaları şart koşuldu¹²⁵.

İtalyan kamuoyunun düşüncelerine paralel olarak, Anadolu'daki İtalyan istihbarat subayı Albay Vitelli 1920 Nisanında hükümetine Anadolu'daki durum hakkında gönderdiği raporunda, "Türkiye'de önem verilecek tek kişinin, M.Kemal olduğuna" dikkat çekti¹²⁶. İtalyan Hükümeti, Vitelli'nin raporunu dikkate almış ve Sforza'nın da savunduğu gibi, M.Kemal Paşa ile bir anlaşma yapılması için uğraşmış ama başaramamıştır. Bununla birlikte, en azından Anadolu'daki davranışlarıyla M.Kemal hareketine zorluk çıkarmamışlar, işgalleri altındaki Antalya ve Kuşadası limanlarını, Batı'ya açılmak için bir kapı olarak kullanmalarına göz yummuşlardır¹²⁷.

İtalya doğal olarak bütün bunları yaparken kendi menfaatini düşünüyordu. Akdeniz'in kendisi için önemli olduğuna inanan İtalya, özgür bir Akdeniz'i o bölgelerde koloniler elde etmenin ve etkinliğini artırmanın ilk şartı olarak görüyordu¹²⁸. İtalya, yeni Türkiye'ye "engin"¹²⁹ sempati beslerken, M.Kemal hareketinin bütün Batı için "tehlikesinden"¹³⁰ söz eden İtalyanlar da vardı. İstanbul'daki İtalyan ileri gelenlerinden Di Soragna, bu tehlikeyi şöyle açıklıyordu: "Milliyetçiler İngiltere ve Fransa'ya karşı başarı sağlayacak olursa, İtalya'ya ne ticarî ne de başka imtiyazlar vereceklerdir. Aksine, çok küstah olacaklar ve 'Türkiye Türklerindir' sloganı daha da güçlenecektir."¹³¹ Di Soragna, aslında İtalya bakımından gerçeği ifade ediyordu. Bu ikilem, savaşın sonuna kadar İtalya'nın bir açmazı olarak devam etmiştir.

¹²⁴ ATASE Arş. Kl.809, D.38-24-70, Fh.154.

¹²⁵ ATASE Arş. Kl.809, D.38-24-70, Fh.148.

¹²⁶ -Ahmet Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri, (1921-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, V-, İzmir, 1990, s.125-26, Sonyel, a.g.e., c.I.s.169-70.

¹²⁷ -Coppola, "Viaggio...II", a.g.m., s.288, Francesco Coppola, "La crisi orientale e l'Italia", *Politica*, -VII-, (15 Ocak 1921), s.46.

¹²⁸ -Francesco Coppola, "La 'pace' con la Turchia", *Politica*, -V-, (31 Mayıs 1920), s.78.

¹²⁹ -Pietromarchi, a.g.e., s.116.

¹³⁰ -Signoretti, a.g.m., s.485.

¹³¹ -Kürkçüoğlu. a.g.e., s.120, dipnot: 1.

VI-Üçlü Anlaşma, Sevr ve İtalya: İlk hazırlıkları Londra'da başlayan Osmanlı Devleti ile imzalanacak barış anlaşması görüşmelerine İtalya'nın San Remo şehrinde 19-26 Nisan 1920'de devam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunan İtalya Başbakanı Nitti, ülkesinin Doğu politikasının esasının, "Müslümanları rencide etmemek" olduğunu ifade etmiştir¹³². San Remo konferansında Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasının taslağı hazırlandığı gibi, İngiltere, Fransa ve İtalya, aralarında imzaladıkları anlaşmalarla Osmanlı Devleti topraklarını nüfuz bölgelerine ayırmışlardır. Bu Üçlü Anlaşma'yla (L'Accordo Tripartito) İtalya'ya Anadolu'da ayrılan nüfuz bölgesinin sınırları şöyle tespit edilmiştir: Doğuda; İskenderun Körfezi'nden Lamasu Çayı'na, oradan Erciyes Dağı'na kadar olan bölge. Kuzeyde; Erciyes Dağı'ndan Akşehir istasyonun ve buradan demiryolu, hatun dışında kalmak şartıyla Kütahya'ya kadar ve oradan kuzeybatıya doğru Keşiş Dağı'na ve bu dağdan Ulubat Gölü'ne ve oradan da Edremit Körfezi'ne kadar olan bölge. Batı'da; Kuşadası'nın 5 km. kuzeyinden Meis Adası'na kadar olan sahil şeridi ve oradan Lamasu Çayı'na kadar olan bölge. İtalya'ya, bu nüfuz bölgesinin dışında Ereğli kömür havzasının işletme ile bu imtiyazlara ait taşıma ve gemiye yükleme hakları da verildi; Buna göre 30 Ekim 1918'de müttefik veya tarafsız devletler tebaalarının haklarına zarar verilmemek şartıyla Osmanlı tebaasının işletme imtiyazları da, Osmanlı Hükümeti ile anlaşılacak ve tazmin bedeli İtalya hükümetince verilerek satın almak koşuluyla verildi¹³³. Böylece İtalya, az eksiklikle de olsa, Londra ve St.Jean de Maurinne anlaşmalarıyla kendisine vaat edilen hakları Üçlü Anlaşma ile, müttefiklerine yeniden onaylatmış oldu¹³⁴.

Sforza'nın, "tüm barış anlaşmaları içinde en mantuksuz"¹³⁵ olarak değerlendirdiği Sevr Barış Anlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. Sevr, İtalyan kamuoyu ve devlet adamları tarafından şiddetle eleştirilerek bu an-

¹³² *İkdam*, 28 Mayıs 1920, *Vakit*, 29 Mayıs 1920, *Peyâm-ı sabah*, 29 Mayıs, 9 Haziran 1920, *İleri*, 28 Mayıs, 8 Haziran 1920.

¹³³ -Giannini, *La questione orientale...*, s.40-41, *Giannini, L'ultima fase...*, s.s.80, *Pace, Dalla pianura di...*, s.290-93, *Pietromarchi, a.g.e.* s.107, *İkdam*, 9 Teşrin-i evvel 1920, *Bilsel, a.g.e. c.I*, s.325-26, *T.İ.H.II/2*, s.403, Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1988, s.710. Üçlü Anlaşma ile İtalya'ya ayrılan nüfuz bölgesi hakkında Türk basını da anahatlarıyla bilgi vermiştir. *Peyâm-ı sabah*, 30 Nisan, 8 Mayıs 1920, *Alemdar*, 1 Mayıs 1920, *İleri*, 2 Mayıs 1920, *İkdam*, 1,2 Mayıs 1920.

¹³⁴ Romain Rainero, *Storia della Turchia*, Milano, Marzorati, 1972, s.249.

¹³⁵ *Sforza, Makers of...*s.355.

laşmanın yararsız olduğuna ve uygulanamayacağına dikkat çekilmiştir¹³⁶. Barış anlaşmasının imzalanmasından sonra İtalya İstanbul'a, I.Dünya Savaşı'ndan önce de bu görevi yürütmüş olan Camillo Garroni'yi büyükelçi olarak atamıştır. Görevine 22 Kasım 1920'de başlayan Garroni'nin amacı, Üçlü Anlaşma doğrultusunda İtalya'nın çıkarlarını korumaktı¹³⁷. Sevr Barış Anlaşması'na itiraz eden İtalya bakımından Üçlü Anlaşma büyük öneme sahipti. Bu anlaşma ile müttefiklerinin, İtalya'ya vaad edilen yerlere sahip olma konusunda çıkardıkları engeller ortadan kaldırılmış ve hakları kesin olarak güvence altına alınmıştır. Artık İtalya için önemli olan, Üçlü Anlaşma'nın hayata geçirilmesini sağlamaktır. Bunun önündeki en büyük engel ise Ankara Hükümeti idi. TBMM'nin, Sevr'in bir parçası olan bu anlaşmayı kabul etmesi söz konusu değildi. Sevr'den rahatsızlığını her fırsatta açıklamakla Ankara'nın sempatisini kazanmayı uman İtalya'nın Üçlü Anlaşma hakkında herhangi bir olumsuz tutum sergilememesi, Trablusgarb Savaşı'ndan sonraki emeklerinin bir sermeresi olarak görülmesinden ileri gelmiştir. İtalya'ya, İngiltere ve Fransa gibi mandaterlik görevinin verilmemiş olması da, Üçlü Anlaşma'yı ve dolayısıyla Anadolu'yu ön plana çıkarıyordu.

VII- Londra Konferansı ve Bekir Sâmî-Sforza Antlaşması: Osmanlı Devleti ile barış antlaşması imzalanmış olmasına rağmen, TBMM Hükümeti'nin Sevr'i tanımaması ve Anadolu'da Türk-Yunan savaşının devam etmekte olması İtilâf Devletleri'ni yeni çözüm arayışlarına yöneltmiştir.

1921 Ocak'ı Ankara Hükümeti'nin Doğu ve Batı nezdinde etkinliğinin arttığı dönem olmuştur. Milliyetçi kuvvetler Ermenileri yenilgiye uğratmış, Kilikya'da Fransızlara karşı büyük askerî başarılar kazanmış ve bunlardan daha önemlisi, 10 Ocak 1921'de I. İnönü Savaşı'nda Yunan ordularına ağır bir darbe indirmişlerdir. Bu başarılar İtilâf Devletleri'ni ve özellikle İngiltere'yi, Sevr'i ve Türkler hakkındaki siyasetini yeniden gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. İtilâf Devletleri temsilcileri 25 Ocak'ta Paris'te toplanmışlardı. İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri arasında yapılan görüşmelerin sonunda, 21 Şubat'ta İstanbul ve Yunan hükümetlerinin katılacağı bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. İtilâf Devletleri bu kararı İstanbul Hükümeti'ne bildirdikten sonra sadrâzam Tevfik Paşa Ankara Hükümeti'ne,

¹³⁶ Giannini, *La questione orientale...*, s.96, Giacomo E.Carretto, *Akdeniz'de Türkler*, çev: Durdu Kundakçı-Gülbende Kuray, Ankara, TTK Yay.1992, s.70.

¹³⁷ Bilal N.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c.3, Ankara, TTK Yay., 1979, s.4.

Londra Konferansı'na birlikte katılmayı tekmif etmiştir. M. Kemal Paşa Ankara Hükümeti'nin konferansa ayrıca çağırılırsa bağımsız bir heyetle katılması yolundaki düşüncesinde ısrar etmiştir. Devreye, "İtilâf Devletleri meyânında kendisinden en az zarar gördüğümüz İtalya"¹³⁸ ve Sforza girmiştir. Hâriciye Vekili Bekir Sâmî Bey başkanlığındaki Ankara Hükümeti heyeti bir İtalyan torpidosuyla Antalya'dan hareket ederek 17 Şubat'ta İtalya'ya ulaşmıştır¹³⁹. Konferans, Ankara heyetinin İtalya tarafından resmen davetiyle¹⁴⁰. 21 Şubat 1921'de başladı. Ankara ve İstanbul heyetlerinin birlikte hareket ettikleri konferansta; Türk heyeti Misak-ı Millî'de ısrar ederken, İtilâf Devletleri, özü aynı kalmakla birlikte Sevr'de bazı değişiklikler teklif etmişlerdir. Taban tabana zıt iki tezin çarpıştığı konferansta bir sonuca ulaşılmamıştır. Konumuz bakımından konferansın en önemli özelliği, Ankara Hükümeti'ni temsil eden Hâriciye Vekili Bekir Sâmî Bey'in, Fransızlardan sonra İtalyanlarla da ikili bir anlaşma imzalamasıdır. 12 Mart 1921'de imzalanan 6 maddelik bu anlaşma şöyledir:

1- Ankara ve Roma hükümetleri, Osmanlı hükümetinin ve sermayesinin yardımını olmadan Antalya, Burdur, Muğla ve Isparta sancaklarıyla, kısmen Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya bölgelerinin ekonomik gelişimini sağlamak için işbirliği yapmaya kesin olarak karar vermişlerdir. Ereğli kömür madenlerinde, Türk-İtalyan şirketine verilecek imtiyazının sınırları daha sonra yapılacak bir anlaşma ile tespit edilecektir.

2- İmtiyaz, inhisar veya ihtiyari işletme verildiği takdirde şirket Osmanlı kanunlarına uymayı taahhüt eder.

3.- Türk ve İtalyan sermayeleri mümkün olduğunca işbirliği yapacaklardır. İştirakler %50'ye kadar varabilir.

¹³⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*, (T.B.M.M.Z.C.), c. VII, (2. bsk.), Ankara, 1944, s. 155.

¹³⁹ *ATASE Arş. Kl. 810, D. (37)-73, Fh. 96, Peyam-ı sabah, 19 Şubat 1921, s. 1*. Ankara Hükümeti delegasyonu şu kişilerden oluşuyordu: Bekir Sâmî Bey, Yusuf İzzet Paşa, Muhtar Bey, Câmî Bey, Mahmud Esat Bey. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, (T.B.M.M.G.C.Z.), c. I. (2. bsk.), Ankara, 1985, s. 367, *Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1921*.

¹⁴⁰ Francesco Coppola, "La conferenza di Londra", *Politica-VII-*, (30 Mart 1921) s. 282, 278, *İzzet Öztoprak, Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Ankara, 1989, s. 156 İngiltere, Ankara hükümetinin resmi olarak tanınması korkusuyla Ankara heyetini tek başına kabul etmedi. *Sforza, Makers of...*, s. 366.

4- İtalya Krallığı Hükümeti, Türk heyetinin, barış antlaşması ve özellikle İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi konusundaki bütün taleplerini müttefikleri nezdinde müdafaa etmeye söz verir.

5- İtalya Krallığı Hükümeti, barışın tasdikinden ve iki ülke arasında ikinci bir antlaşma yapıldıktan sonra Osmanlı topraklarındaki birliklerini geri çekmek için resmi bir güvence verecektir.

6- Yukarıdaki şartlar, Türkiye'ye devamlı bir mevcudiyet ve bağımsızlık temin edecek barış antlaşmasının imzalanmasından sonra iki taraf arasında yapılacak bir antlaşmadan sonra yürürlüğe girecektir¹⁴¹.

Sforza'nın Ankara Hükümeti dışişleri bakanı ile yaptığı antlaşma, İtalya'nın, Trablusgarb Savaşı'ndan sonra Anadolu politikasında ulaştığı en üst aşamadır. Anadolu hakkındaki taleplerini gizli antlaşmalarla müttefiklerine kabul ettiren İtalya, savaştan sonra yaptığı faaliyetleri işgalle tamamlayarak Anadolu'da geniş bir bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Gizli antlaşmalardaki yorum farklılıklarını Üçlü Anlaşma ile gideren İtalya'nın önündeki en önemli engel Ankara Hükümeti idi. Londra Konferansı'nda imzalanan bu anlaşma ile İtalya, Anadolu'da geniş imtiyazlar almayı şimdilik başarmıştı.

M. Kemal Paşa'nın "izlediğimiz amaç ve ülküyü tam olarak kavrayamamakla"¹⁴² suçladığı Bekir Sâmî Bey'in Fransızlarla ve İtalyanlarla imzaladığı anlaşmalar Ankara Hükümeti tarafından reddedilmiştir¹⁴³.

VIII- Ankara-Roma İlişkilerinin Gerginleşmesi: İncelediğimiz dönemde İtalya'nın dış politikasını iki kelime ile ifade etmek mümkündür. "Fedakârlık" ve "Mükâfât" İtalya, müttefiklerine karşı izlediği politikada, savaşta yaptığı fedakârlıklardan söz etmiş, karşılığında mükâfât beklemiştir.

¹⁴¹ O.M. -I-, (15 Haziran 1921), s. 18 ve O.M.I, (15 Aralık 1921), s. 295-97, Giannini, *La questione orientale...*, s. 105, Giannini, *L'ultima fase...*, s. 104-105, R.C.XVI, (Mart 1921), s. 118-19, "Adalia", a.g.m., s. 464, Roberto Cantalupo, "Pericoli della vittoria Kemalista", *Politica-VIII*, (15 Mayıs 1921), s. 131-32, *Nutuk*, c. II, s. 786. Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c. II, Ankara, TTK Yay., 1986, s. 136, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Kurtuluş Savaşımız*, Ankara, 1973, s. 104 Sforza ile Bekir Sâmî Bey arasında imzalanan bu antlaşma hakkında Türk basını da anahtarlarıyla bilgi vermiştir. *İkdam*, 15, 16 Mart 1921, s. 1 *Vakit*, 15 Mart, 1921, s. 1, *Peyam-ı Sabah*, 16 Mart 1921, s. 1, 24 Nisan 1921, s. 2.

¹⁴² *Nutuk*, c.II, Ankara, TTK Yay. 1984. s. 791.

¹⁴³ *Nutuk*, c. II, s. 787.

Müttefiklerinden istediği desteği bulamayınca Türkiye politikasını bağımsız bir hale getiren ve Millî Mücadele hareketine sempati besleyen İtalya, Ankara Hükûmeti'ne, yaptığı fedakârlıkların, mükâfâtlandırılarak telafi edilmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. 1921 yılına girildiğinde İtalya, önemli problemler yaşıyordu. Sendika hareketleriyle, fabrikaların işçiler tarafından işgali, komünist hareketlerin güçlenmesi, faşistlerin hükümete yönelik tepkileri, sosyalistler arasındaki anlaşmazlık ve ekonomik kriz¹⁴⁴ İtalya'yı her geçen gün bir felakete sürüklüyordu. Bu bakımdan, iç karışıklıkları sona erdirmek için dışarıda ve özellikle Anadolu'da başarıya şiddetle ihtiyacı olan İtalya, Bekir Sâmî Bey'le yapılan antlaşma ile buna ulaştığını düşünüyordu. Ancak bu anlaşmanın Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmemesi, İtalyanların öfkesine sebep oldu. Aslında, Anadolu'da, "sıtma ve hastalıklar arasında rezilane bir hayat süren İtalyan birliklerinin Türklere büyük avantaj sağladığını"¹⁴⁵ iddia eden İtalyanlar, Bekir Sâmî Bey'le yapılan anlaşmadan önce de Anadolu milliyetçilerinin, yardımsever politikalarına karşılık vermediklerinden şikayetçiydiler.

İtalyan kamuoyunu tatmin eden anlaşmanın kabul edilmemesi, Güllük İskelesi önünde demirli motorbotun üzerine açılan ateş sonucu bir İtalyan askerinin yaralanması¹⁴⁶ ve İtalyanların da Antalya'da tavrı değiştirerek, Türk postalarına "sataşmaları"¹⁴⁷ 1921 Mayısında Kuşadası civarına düşen ve Türklerin eline geçen Yunan savaş uçacağının İtalyanlar tarafından alınmak istenmesi, 15 Mayıs'ta yapılan seçimlerden sonra Giolitti hükümetinin istifa etmesi ve yerine kurulan Bonomi kabinesinde dışişleri bakanlığına "İngiliz dostu"¹⁴⁸ Pietro Tomasi della Torretta'nın getirilmesiyle İtalya'nın Doğu politikası yeni bir yön almıştır¹⁴⁹ Antalya'da casusluk yapan Rumların şehirden uzaklaştırılmalarına İtalyanların karşı çıkması¹⁵⁰ ve Türk sularındaki Türk teknelerine karşı İtalyanların dostane olmayan tutumları¹⁵¹ Ankara-Roma

¹⁴⁴ Candeloro, a.g.e., s. 368-69.

¹⁴⁵ Pacc, *Dalla pianura di...*, s. 220.

¹⁴⁶ ATASE Arş. Kl. 1015, D. 37-A-IV, Fh. 22-1.

¹⁴⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1921, s. 1.

¹⁴⁸ Sonyel, a.g.e., c. II, s. 159.

¹⁴⁹ Signoretti, a.g.m., s. 485.

¹⁵⁰ Aker, a.g.e., c. III, s. 86-88.

¹⁵¹ *Türk İstiklâl Harbi*, c. V. Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, (T.İ.H./V) Ankara, 1964, s.

ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Kaldı ki, Sforza'nın Türkiye politikası mecliste faşist ve milliyetçi milletvekilleri¹⁵² ve kamuoyunun aynı kesimi tarafından "platonik"¹⁵³ ve "Boş Eller Politikası"¹⁵⁴ olarak eleştiriliyordu.

Gerginleşen Ankara-Roma ilişkileri 29 ve 31 Temmuz'da İtalyan senatosunda görüşülmüştür. 29 Temmuz'da bir konuşma yapan senatör Scialoja, İtalya'nın izlediği Ankara politikasını ve Ankara Hükûmeti'ni eleştirmiştir. Sforza'nın Bekir Sâmî Bey'le yaptığı antlaşmanın Ankara Hükûmeti tarafından onaylanmamasını "manevî tokat" olarak yorumlayan Scialoja şöyle devam etmiştir: "Bu müttefiklerimizde kötü bir iz bırakmış ve Üçlü Anlaşma ile elde ettiğimiz çıkarlara da zarar vermiştir. Bundan başka, her yerde M. Kemal hükûmetinin sahte görünüşünü görüyoruz "Sözü Ereğli madenlerine getiren Scialoja", ama Ereğli madenlerine sahip olmuşuz.! Bu, Dışişleri bakanlığının, İtalya'nın nasıl itibardan düştüğünü gizlemek için uydurduğu büyük bir masaldır. Ereğli madenlerinin bir kısmının bize ait olduğu iddiasını yalanlıyorum". diyerek bundan sonra İtalya'nın Akdeniz politikasının ne olacağını sordu¹⁵⁵. İtalya'nın yeni Dışişleri Bakanı della Torretta, Roma'daki Osmanlı büyükelçiliğinin "hüsn-ü telakki"¹⁵⁶ ettiği bir konuşma yaparak İtalya'nın izleyeceği yeni politika hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Senatosunda 31 Temmuz'da yaptığı konuşmaya, "İtalya'nın Doğu Akdeniz'de hayatı çıkarları olduğunu ve bunun müttefikleriyle imzaladıkları Üçlü Anlaşma ile güvence altına alındığını ve bu anlaşmaya uymanın zarurî olduğunu" söyleyerek başlayan della Torretta şöyle devam etmiştir: "Ankara Hükûmeti ile eşit bir anlaşma yapmak için yapılan teşebbüslerin sonuçsuz kaldığı görülmüştür. Yakın Doğu'da Türklerle ekonomik alanda işbirliği yapmak için İtalyan Hükûmeti'nin namuslu ve mutedil niyetlerini Ankara milliyetçileri görmezlikten gelmişlerdir. Doğu'daki programımız değişmemiştir. Antalya ve Menderes'teki esef verici olaylar Doğu'daki prestijimize zarar vermiştir. İtalya bu ko-

¹⁵² Sforza, L'Italia, a.g.e., s. 115.

¹⁵³ Coppola, "La crisi...", a.g.m., s. 43.

¹⁵⁴ Pace Dalla Pianura... s. 221. Sforza'nın Dışişleri bakanlığından ayrılması İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Roma'daki büyükelçileri Buchanan'a 13 Haziran'da gönderdiği yazıda Sforza'yı Bekir Sâmî Bey'le yaptığı anlaşmadan ötürü yeren Curzon, "İtalya'nın Kemalist yanlısı politikasının felaketli bir başarısızlıkla sonuçlandığını ve İtalya'nın politikasını değiştirmesinin kolaylaşacağını" ileri sürmüştür. *Şimşir İngiliz Belgelerinde...*, c 3, s. 381-85.

¹⁵⁵ Tittoni-Scialoja, a.g.e., s. 98.

¹⁵⁶ R.B.A.K.127, D. 2.

nuda Ankara'yı sert bir şekilde uyarmada geç kalmayarak İstanbul'daki denizci temsilciliğini kuvvetlenmiştir"¹⁵⁷.

Anadolu'daki olaylar hakkında Roma'da görüştüğü Kemalist temsilcilerin dikkatini çeken¹⁵⁸ della Torretta, İtalya'nın Doğu politikası hakkında basına da şu açıklamayı yapmıştır: "Doğu politikamız ekonomik beklentilerle tespit edilmelidir. Hükümetimiz, Doğu'daki siyasi gelişmeleri ve menfaatlerini yakından tâkip etmektedir. Doğu Akdeniz dengesinin aleyhimize gelişmesini önlemeye kesin kararlıyız. Bu amaçla, bize verilmiş olan menfaatin tatbiki sokulması için hareket etmek niyetindeyiz. Ankara ile doğrudan bir antlaşma imzalamak için yaptığımız girişimler etkisiz kaldı. İtalya Hükümeti'nin ılımlı ve namuslu niyetini Ankara Hükümeti takdir etmedi. Doğu politikamızın esası değişmez fakat uygulama usulleri değiştirilecektir"¹⁵⁹.

Sforza'nın gazetecilere yaptığı açıklamada, "Türlere karşı dostluk siyasetimizi hiç bir şey değiştiremez. Çünkü bu dostluk siyaseti Türk hukukunun meşruiyetini tanıyan İtalyan milletinin kanaatinden doğmaktadır"¹⁶⁰ demesine rağmen, Della Torretta'nın Dışişleri Bakanı olmasıyla İtalya amaçlarına ulaşmak için müttefikleriyle işbirliğine yönelmiştir. Yeni İtalyan politikası hakkında Roma'daki Osmanlı büyükelçiliği görevlerinden Cevad Bey, değişen İtalyan politikası hakkında Osmanlı Hükümeti'ne üç rapor göndermiştir. 8 Ağustos 1921'de Hâriciye Nâzırı Ahmet İzzet Paşa'ya gönderilen ilk raporda şunlar yazılmıştır: "Hükümet-i hâziranın şark meselesinde yeni metod takip edeceği ve doğrudan doğruya Ankara ile uyuşmak için gösterilen arzu ve hüsn-ü niyetin Türk millîcileri tarafından takdir edilmediği ve İtalya'nın haysiyet ve izzet-i nefsinin rencide edildiği son hâdisat ile iyice ortaya çıktığı cihetle Ankara ile müzakeratı kat' ederek Üçlü İtilâf ile İtalya'ya temin edilen hukuk-u iktisadiyenin istihali zımında bâdemâ İtalya'nın müttefikleri ile mukarrerat ittihazına tevessül eyleyeceği ve müstakil bir Türkiye'nin devam-ı mevcudiyeti şimdiki kadar olduğu gibi bundan sonra da İtalya'nın şark siyasetinin esasını teşkil eyleyeceği âhiren meclis-i âyanda yeni hâriciye nâzırı della Torretta tarafından irad edilen nutukda ifade edilmiş ve İtalya'nın şark siyasetinde bir tağyir husule geldiği görünmekte olduğu ve-

¹⁵⁷ O.M., -I-, (Ağustos 1921), s. 152-53.

¹⁵⁸ Yeni Asır, 13 Temmuz 1921, s. 3, Şimşir İngiliz..., s. 552.

¹⁵⁹ İkdâm, 10 Ağustos 1921, s. 2.

¹⁶⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1921, s. 1.

cihle bu babda yaptığım tedkikat neticesinde hâsıl ettiğim kanaatimi bervechi zir zât-ı ekremlerine arzeylerim: "Şarkta büyük bir Yunanistan'a mâtuf olan İngiltere siyaseti karşısında mukavemet ibrazından âciz kalan Kont Sforza istifaya mecbur kaldı. Türkiye'ye Türklere karşı ciddi dostluk hissiyatı taşıyan ve pek mâhirâne bir siyaset tâkib eden bu iki rical-i siyasinin (Giolitti ve Sforza) iktidardan çekilmeleri bizim için şâyan-ı teessüf bir keyfiyettir. Meclis-i mebusanın pek müşkilatla itimadına mazhar olan yeni kabine, Kont Sforza'yı gevşek ve yumuşak bir siyaset takip etmiş olmakla suçlayan milletvekilleri ve efkâr-ı umumiyeyi tatmin için harici siyasetinde bir yenilik ibrazı mecburiyetinde kaldı. Tam bu esnada Londra'da Daily Telegraph şark meseilinde İngiltere-İtalya ittifakı lüzumuna dair olan neşriyata başladı. Bunlara, İtalya donanmasının İngiltere donanmasıyla teşrik-i mesai etmesine mukabil İtalya'ya bir takım menafi temin kılınacağı uzun uzadıya anlatıldı ve Ankara'dan pek ziyade zarara uğrayan İtalya'nın şark işlerinde İngiltere tarafına geçmesi için çalışıyordu. Atina matbuatında mâhirâne bir surette bahsedilen propaganda bura matbuatını o derece iştigal etti. Çünkü İtalya efkâr-ı umumi Akdeniz'de İtalyan ve Yunan menafiinin telif edilemeyeceğine kâni idi. İşte bu ahavalde della Torretta'nın beyanatu vuku buldu. Gerek Ankara ile yapılan müzakeratın neticesiz kalmasından gerek İtalya'ya karşı reva görülen muamelattan bî-zar kalan ve izzet-i nefsi şikest olan efkâr-ı umumiyenin della Torretta'nın "yeni metod"unu derhal tervec edeceği görülüyor. Bu yeni metod Ankara Hükümeti'nin muamelatına dayandırılmaya çalışılıyorsa da, daha ziyade Anadolu'daki vaziyet-i askeriye ve askeri taarruzun Yunanlılara müsaid bir tarzda gelişmesiyle ilgilidir. Türkiye'nin idame-i mevcudiyeti İtalya'nın şark siyasetinin esasını teşkil etmiş ve İtalyanlar Türkiye'nin İzmir ve Trakya vesair mesaildeki metalib ve hukuk-u meşrusunu şiddetle müdafaa etmişlerdi. Hattâ Nitti kabinesi zamanında Hâriciye Nâzırı Tittoni ile Venizelos arasında yapılan itilâf, bir senede bertaraf edilmişti. Kont Sforza'nın hâriciye nezareti devam ettiği müddetce İtalya'nın Türkiye'ye ve Ankara hükümetine karşı fiilen gösterilen tezahürat-ı dostane her türlü sitayişin fevkinde bulunmuştur. İtalya'nın bir siyaset-i dostane takip etmesi keyfiyeti bittabi Bahr-i sefid havzasında menafi-yi vikaye ve siyanet etmek ve Akdeniz muvazenesini ihlal edecek büyük bir Yunanistan'ın tesisine müstakil bir Türkiye'nin idamesiyle mâni olmak fikir ve maksadına müstenid idi. Ana hatu olarak kabul edilmiş işbu siyaset esas kılınarak Üçlü İtilaf'ın İtalya'ya bahş ettiği hukuk-u iktisadiye hakkında dostane bir suret tesviye bulmak üzerinde Kont Sforza Ankara Hükümeti ile müzakerata girişti. Bu esnada Londra Konferansı ini-

kad etmekle burada Fransa ve İtalya ile itilâfnâmeler akdedilmiş ve fakat Büyük Millet Meclisi tarafından işbu itilâfnâmelerde bazı tâdilât icrasına lüzum görülmesi üzerine Bekir Sâmî yeniden Avrupa'ya avdet etmiş ise de, müşârün-ileyh İtalya'da kısa bir süre tevakkufla doğruca Paris'e gitti ve orada Mösyö Briand ile müzakerata başladı. Bu müzakerat bir hayli ilerlemişti ve bu esnada Roma'nın unutulması ve Antalya hâdisatında İtalyan mümessilin kabul edilmeyerek iadesi gibi İtalya hükümetine karşı olan bu harekât üzerine yeni İtalya siyaseti, Yunanistan gibi İtalya'nın da şarkda İngiltere siyasetine bir nevi âlet olacağı yoluna girdi. Bahr-i sefid havzasında müttefikleri İtalya ve Yunanistan'ın müttehiden çalışmaları gibi İtalyan nokta-yı nazarından gayr-ı kâbil-i icra müşareket vukuu için mevzu-u bahs tebdili tevlid etmiştir. Bu siyaset, İtalya'nın Yunanistan'ın şarkda takip ettiği "pan-elenik" siyasetinden feragat ettirmeye mâtuf olacaktır. Binaenaleyh İtalya şarkda henüz İngiltere'nin yanında ahz-ı mevkî etmiş değildir. Della Torretta'nın bir haftaya kadar Paris'ten avdetinde kendisiyle mülakat ederek bizi alâkadar eden mesaile dair müşârünileyhden izahat-ı kifaye temine sarf-ı gayret edeceğim mâruzdur, ol babda..."¹⁶¹

Cevad Bey'in gönderdiği bu raporun dikkate değer yönleri bulunmaktadır. Öncelikle, Roma'daki Osmanlı Büyükelçiliği de Avrupa'daki gelişmeleri ve Ankara-Roma ilişkilerini yakından takip etmiştir. İtalya'nın dostluğuna önem veren elçilik; bu devleti, İngiltere destekli Yunanistan'ın Anadolu üzerindeki emellerini önleyebilecek bir güç olarak görmüştür. Bu nedenle, Ankara-Roma ilişkilerinin kopma noktasına geldiği bir dönemde devreye girmek suretiyle İtalya'nın dostluğunun devamı için çabalamıştır. Diğer yandan, Ankara-Roma ilişkilerinin eski çizgisine kavuşturulması için Ankara Hükümeti'nin Roma temsilcisi Câmî Bey de çalışmaktaydı. Ancak İtalya, her ne kadar, o döneme kadar Osmanlı Devleti ile de dengeli bir politika izlemeye özen göstermişse de, Londra Konferansı sonrasına kadar Roma hükümetlerinin muhatabı Ankara Hükümeti idi. Ankara-Roma ilişkilerinin kritik bir devreye girdiği bu dönemde İtalya Osmanlı Hükümeti'ne yaklaşmıştır. Nitekim İtalya, Ankara Hükümeti hakkındaki şikayetlerini Osmanlı Büyükelçiliği'ne yapmıştır. İtalya'nın İngiltere ve İstanbul Hükümeti'ne yaklaşmasının zamanlaması dikkat çekicidir. Anadolu'da Yunan saldırısının başlarına geliştiği dönemde İtalya'nın müttefik dayanışmasına dönmesi bir rastlantı değildir. İlişkilerden hoşnut olmadığı dönemlerde Ankara Hükümeti'ni

¹⁶¹ R.B.A. K. 127, D. 2.

müttefikleriyle işbirliği yapmakla tehdit eden İtalya, Londra Konferansı'ndan sonraki politikasıyla bu niyetini ortaya koymuştur. Ankara Hükümeti'ni, müttefikleri ve İstanbul Hükümeti ile kuşatmayı planlayan İtalya Anadolu'da ekonomik imtiyaz alabilmek için, Yunan saldırısının sonuca ulaşmasını beklemeye başlamıştır.

Aslında Ankara Hükümeti de İtalya'nın İngiltere'ye yaklaşmasından kaygı duymaktaydı¹⁶². Roma'daki Ankara Hükümeti temsilcisi Câmi Bey, Hâriciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e 30 Ağustos 1921'de başvurarak, "Ankara'ya yeni bir İtalya ekonomik kurulu ve yeni bir temsilci göndermelerini isteyiniz. Çünkü İngiltere, bu durumdan çok yararlanacak" diyordu...¹⁶³

IX- Antalya'nın Tahliye Edilmesi: İtalyanlar, 28 Mart 1919'da işgal ettikleri Antalya'yı boşaltmaya, Sforza'nın Dışişleri Bakanlığı döneminde karar vermişlerdir. Bu karar, Sforza tarafından, Londra Konferansı dolayısıyla Roma'da bulunan Ankara Hükümeti'nin Hâriciye Vekili Bekir Sâmî Bey'e iletildiğinde, durumun Ankara Hükümeti tarafından incelendikten sonra cevap verileceği söylenmiştir¹⁶⁴. İtalyanlar, Ankara Hükümeti'nin cevabını beklemeden Kuşadası ve Söke'de inşaatlarında çalıştırdıkları işçilerin işlerine son vererek¹⁶⁵ 17 Nisan 1921'den itibaren Milas ve çevresindeki birliklerini Güllük'e çekmeye başladılar¹⁶⁶.

Marmaris'te bulunan 14 İtalyan askerinin geri çekilmesinden¹⁶⁷ sonra 31 Mayıs'ta Antalya mutasarrıfı Fahreddin Bey'i ziyaret eden İtalya komutan, "askerlerini geri çekme emri aldığını ve hazırlıklara başladıklarını" iletmiştir¹⁶⁸. Bundan sonra, İtalyanlar ellerindeki askerî malzemelerle birlikte kar-yola, levazım, benzin gibi maddeleri satışı çıkarırken¹⁶⁹, Ankara Hükümeti de, Antalya'nın yeni askerî birliklerle takviye etmeye başlamıştır¹⁷⁰. İtalyan subayları şerefine 2 Temmuz akşamı verilen çay ziyafetinden¹⁷¹ sonra 5

¹⁶² Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c. 4. Ankara, TTK Yay., 1984, s. 58.

¹⁶³ Şimşir, *İngiliz....* c. 4, s. 59-60, *Sonyel, a.g.e.*, c. II, s. 159. (Şimşir'in kitabında Yusuf Kemal Bey'in gönderdiği telgrafın tarihi olarak 23 Ağustos verilmiştir).

¹⁶⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, Batı Cepnesi kısım: 4. (T.İ.H.II/4), Ankara, 1974, s. 10.

¹⁶⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1921, s. 1.

¹⁶⁶ *ATASE Arş. Kl. 809, D. 38-24-70, Fh. 126.*

¹⁶⁷ *ATASE Arş. Kl. 1098, D. 69-A-142, Fh. 149.*

¹⁶⁸ *ATASE Arş. Kl. 993, D. 171/A-13, Fh. 19, T.İ.H.II/4, s. 11.*

¹⁶⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1921, s. 2.

¹⁷⁰ *T.İ.H.II/4, s. 12.*

¹⁷¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1921, s. 1.

Temmuz 1921 salı günü Antalya tahliye edilmiştir. İki İtalyan vapuruna bindirilen askerler, herhangi bir tören yapılmadan Antaya'dan ayrılmışlardır¹⁷².

X- Alberto Tuozzi Heyeti: Ankara ile Roma ilişkilerinin gerginleştiği dönemde İtalya'yı kaybetmek istemeyen Ankara Hükümeti'nin Roma'daki temsilcisi Câmi Bey'i devreye sokarak, bir İtalyan temsilcinin gönderilmesi için girişimde bulunmasını istemiştir... İtalyan heyetine başkanlık eden Alberto Tuozzi Ankara'ya 24 Ekim 1921 günü gelmiştir. Oluşturulan bir heyet tarafından Ankara dışında karşılanan İtalyan heyeti şerefine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından 27 Ekim akşamı ziyafet verilmiştir. Bu ziyafete, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Muavini Miralay Salih Bey de katılmışlardır¹⁷³. Tuozzi, M. Kemal Paşa tarafından da kabul edilmiştir¹⁷⁴.

Fransızlarla yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşmayı imzalamak için Ankara'ya gelen Tuozzi'nin¹⁷⁵ amacı, Ankara Hükümeti'nden iktisadi ayrıcalıklar elde etmek¹⁷⁶ ve Üçlü Anlaşma'nın İtalya'ya sağladığı çıkarları Ankara Hükümeti'ne tasdik ettirmek¹⁷⁷. Buna mukabil Ankara Hükümeti, Tuozzi ile Misak-ı Milli esaslarına dayanan bir anlaşma yapmak için ısrarlı olmuştur. Tuozzi, bu konuyu görüşme yetkisine sahip olmadığını, ancak Ankara yönetimince yapılacak önerileri kendi hükümetine iletebileceğini belirtmiştir. Üçlü Anlaşma ile İtalya'ya ayrılan nüfuz bölgesinde ayrıcalıklar verilmesi için ısrar eden Tuozzi, bu isteği kabul edilmediği takdirde İtalya ile Türkiye arasında görüşülecek bir konu kalmayacağı uyarısında da bulunmuştur. İngiliz istihbaratına bakılacak olursa, Kemalistler, İtalyanlara bazı ayrıcalıklar vermekten yanaydılar ama bu ayrıcalıkların tanımadıkları özel nüfuz bölgelerinde uygulamalarını kabullenemiyorlardı. Tuozzi'nin inatçı tutumu Ankara Hükümeti'nin tepkisine yol açtı. Ankara ve Roma hükümetlerinin kendi görüşlerinde ısrar etmeleri, olumlu bir sonuca ulaşılmasına engel oldu ve Tuozzi, bir anlaşma imzalayamadan, Ankara'dan 11 Aralık'ta ayrıldı¹⁷⁸.

¹⁷² ATASE Arş. Kl. 993, D. 171/A-13, Fh. 36, ATASE Arş. Kl. 065, D. 50-33, Fh. 74, Pace, *Dalla Pianura di...* s. 218, Giannini, *La questione orientale...* s. 108, dipnot: 1, Pietromarchi, *a.g.e.*, s. 116, "Adalia", *a.g.m.*, s. 464, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Temmuz 1921, s. 1.

¹⁷³ *İkdam*, 4 Teşrin-i sâni 1921, s. 2.

¹⁷⁴ *İkdam*, 8 Teşrin-i Sâni 1921, s. 2, *Yeni Asır*, 22 Teşrin-i sâni 1921, s. 2.

¹⁷⁵ Giannini, *La questione orientale...*, s. 110 dipnot: 1.

¹⁷⁶ *T.İ.H.II/4*, s. 12.

¹⁷⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarihi ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Ankara, TTK Yay., 1974, s. 232.

¹⁷⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Kânun-ı sâni 1921, s. 1, *Şimşir*, *İngiliz...* c. 4, s. 131.

Bir sonuca varılamaması da doğaldı. Çünkü, Anadolu'daki İtalyan iştahı tüm barış girişimlerinin temel şartı olurken¹⁷⁹ İtalya, Üçlü Anlaşma'ya, Sakarya Savaşı'nı kazanmış olan Ankara Hükûmeti de Misak-ı Milli'ye daha sıkı sarılmıştır. Tuozzi Ankara'dan ayrıldıktan sonra Yüzbaşı Nacarato, görüşmeleri bir sonuca ulaştırmak için Ankara'da kalmıştır. Fakat onun da görüşmeleri sonuçlandırmak ve bir anlaşma imzalamak için yetkisi yoktu¹⁸⁰. İki hükûmet arasında resmi bir anlaşma imzalanamamış olmasına rağmen ilişkiler devam etti. Ankara Hükûmeti 7 Ocak 1922'de Roma'ya yeni temsilci olarak Celâleddin Ârif Bey'i tayin etti¹⁸¹.

XI- İtalya'dan Satın Alınan Savaş Malzemeleri: Mütarekeden sonra İtalyanların yumuşak politikaları, savaş malzemelerinin bu ülkeden temin edilmesini gündeme getirmiştir. Daha Heyet-i Temsiliye döneminde, XX. Kolordu Kumandanlığı'nın X. Kolordu Kumandanlığı'na 11 Şubat 1920'de gönderdiği bir telgrafta, "Tiflis'teki heyetlerinden Azerbaycan'a silah vereceklerini söyleyen İtalyanlardan, gerekirse Anadolu için de silah alınabileceğinin"¹⁸² yazılması, gerekli askeri malzemenin bu ülkeden sağlanabileceğini gösteriyordu. Aslında, İtalyanlar da ellerindeki fazla malzemenin Anadolu hareketine verilerek değerlendirilmesi konusunda gayr-ı resmi girişimlerle Milliyetçilere cesaret vermişlerdir. 11 Aralık 1919'da Roma'da Galip Kemalî Bey'i ziyaret eden General Marini'nin, "ordunun terhisî münasebetiyle elde kalan silahların uygun bir fiyatla elden çıkarılacağını"¹⁸³ söylemesi İtalyanların niyetini gösteriyordu.

Anadolu milliyetçileri ile İtalya arasında silah ticareti iki yoldan yürütülmüştür. Birincisi; Anadolu'daki İtalyanlardan sağlanan savaş malzemesi. İkincisi de; kurulan özel bir komisyonun İtalya'ya giderek çalışmalar yapma-

¹⁷⁹ Romain Rainero "Kemal Atatürk Devriminin İtalya'daki Yankıları", *Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları*, (2-6 Kasım 1981-Uluslararası Sempozyum), Ankara, 1983, s. 122.

¹⁸⁰ *Şimşir, İngiliz...*, c. 4, s. 131.

¹⁸¹ *T.B.M.M.G.C.Z.* c. II, s. 588. *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 *Kânun-ı sâni* 1922, s. 1. Celâleddin Ârif Bey 1921 yazında bulunduğu Avrupa seyahatinde Roma'ya da uğramıştı. Burada, resmi bir görevi olmadığını açıklamak zorunda kalan Celâleddin Ârif Bey, Paris'den M. Kemal Paşa'ya yazdığı 8 Ağustos 1921 tarihli mektupta da resmi bir memuriyeti olmadığını belirtti. *Şimşir, Atatürk...*, s. 134. Celâleddin Ârif Bey'in hayatı hakkında derli toplu bir çalışma için bkz. İsmail Arar, "Yakın Tarihimizden Portreler, Halife olmak isteyen Mebusan Meclisi Reisi Celâleddin Ârif Bey-I, III", *Tarih ve Toplum*, c. VII, sayı: 41-42 (Mayıs-Haziran 1987), s. 299-304, 338-344.

¹⁸² *ATASE Arş. Kl. 324, D.(63)-6-A, Fh. 40.*

¹⁸³ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasî Hâturalarının Üçüncü ve Son Cildi*, İstanbul, 1953, s. 250.

sıdır¹⁸⁴ Millî Mücadele'ye katılanların ve İtalyanlarla ilişkileri olanların da anlattıklarıyla sabittir ki, İtalyan subayları el altından makinalı tüfek, silah ve cephaneyi ucuz fiyatla satmışlardı¹⁸⁵. İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırana para karşılığında yardım eden İtalyanlardan¹⁸⁶, her biri ikişer bin Lira'ya teslim edilmek üzere Fransız Spat sisteminde ve bir kişilik iki makinalı tüfek ve 200 km. süratli savaş uçaklarından iki tane satın almak mümkün olmuştur¹⁸⁷.

Ankara Hükümeti Câmî Bey'i Roma'ya temsilci olarak gönderirken, Kaymakam Mümtaz Bey'i de askeri ataşe olarak göndermiştir. Mümtaz Bey başkanlığındaki Mübayaât Komisyonu, İtalya merkez olmak üzere Avrupa'nın pek çok ülkesinde incelemelerde bulunmuştur. Komisyon üyelerinden Refet Bey'in Hâriciye ve Müdafaa-yı Milliye vekaletlerine 14 Şubat 1921'de gönderdiği şifreye göre; "Arnavutluk adına gönderilmek ve Anadolu sahillerinde teslim edilmek üzere 30 milyon mavzer fişegi üzerine yapılan müzakere kesin sonuca ulaşmıştır. Savaş sigortası da yapılan fişeklerden her biri Anadolu sahillerine 90 Para'ya malolacaktır ve cephanenin poligonda muayene edilmek şartıyla kabul olunacaktır. Cephanenin satışını ve sevkinin yapacak şirket, bedelin bankaya yatırılmasını şart koşmuş ve aynı fiyata istenirse, ayda 3 milyon fişek imalini de taahhüt etmiş ve arzu olunursa bu fabrikayı Anadolu'ya sevk edilmek üzere bize satabileceklerini söylemiştir"¹⁸⁸.

Câmî Bey Hâriciye ve Müdafaa-yı Milliye vekaletlerine 16 Temmuz 1921'de gönderdiği şifrede, "Prag'da Skoda fabrikasından satın alınmak üzere muayene edilen ve muvafık bulunan silahlar 46 bin Japon tüfeği ile 50

¹⁸⁴ Bunların dışında M. Kemal Paşa TBMM açıldıktan sonra, Şam ve Trablusgarb'da birlikte görev yaptığı İzmir mebusu Dr. Mustafa Bey'i, gizli bir görevle İtalyanlardan silah satın alması için Rodos'a gönderdi. *Kaya Bengisu, Koca Doktor Mustafa Bengisu*, İzmir, 1993, s. 32-36. Dr. Mustafa Bey'in oğlu Kaya Bengisu ile İzmir'de 28 Aralık 1993'te yaptığımız görüşmede, "ellerinde babasının Rodos'da yaptığı çalışmalar hakkında yazılı belge bulunmadığını fakat babasından Rodos'daki çalışmalarını dinlendiğini" belirtmiştir.

¹⁸⁵ Cevat Sökmensüer, *Millî Mücadele'de Aydın-Nazilli*, Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, Hâturalarım, İzmir, 1979, s. 72. Anadolu'da İtalyanlardan silah almak için yapılan girişimlerde, İtalyanların Müttefiklerini bahane etmesi yüzünden sonuçsuz kaldığı da oluyordu. *Methi Bayar, İstiklâl Savaşı'nda Türk Denizcileri*, İstanbul, 1945, s. 67.

¹⁸⁶ Enver Behnan Şapolyo, *M. Kemal Paşa ve Millî Mücadele'nin İç Âlemi*, İstanbul, 1967, s. 14. Fethiye'nin tahkimi için 25 Nisan 1922'de İstanbul'dan hareket eden İtalyan bandıralı Bucovina vapuruyla, Muavenet-i Bahriye grubu tarafından Mersin'e iki adet 57 mm.lik, bir adet 37 mm.lik gemi topuyla 5 adet Mercedes marka uçak motoru gönderilmiştir. *T.İ.H./V*, s. 69.

¹⁸⁷ *ATASE Arş. Kl. 576, D. (37)-76-A, Fh. 47, H.T.V.D. Sayı: 54, V. 1241.*

¹⁸⁸ *R.B.A., K. 130, D. 1.*

milyon fişegi, 360 Rus mitralyözü, 19 milyon fişek, 124 Suraçboza(?) mitralyözü, 20 fişek, 10 Skoda cebel bataryası, 100 bin mermi olmak üzere 7 milyon 200 bin Osmanlı Lira'sına mal olmaktadır. Tediye şartı olarak bankaya 5 milyon Kron yatırılacaktır. Mal, fabrika tarafından ve Çek-Slovak Hükümeti'nin taahhüdatı altında Karadeniz yoluyla sahillerimize çıkarılacak ve oraya kadar her türlü ziyan ve tehlike mal sahiplerine ait olacaktır"¹⁸⁹ diye yazmıştır.

Ankara Hükümeti'nin, 2 milyon Alman fişegi temin edilmesinin mümkün olup olmadığı yolundaki sorusuna Câmi Bey'in olumlu cevap vermesinden sonra¹⁹⁰ Eylül sonlarında Kuşadası'na demirleyen İtalyan gemisinden Türk ordusu için, binlerce battaniye, ubbî malzeme ve cephane getirilmiştir¹⁹¹.

İtalya'dan silah ve cephane alımına Celâleddin Ârif Bey'in Roma temsilciliğine atanmasından sonra da devam edilmiştir. Maliye Vekili Ferid Bey tarafından temsilciliğe 24 Ocak 1922'de gönderilen şifrede C. Ârif Bey'e, "Câmi Bey zamanında alımı yapılan cephane ve mühimmat bedeli olarak 3 milyon 320 bin Frank'ın Antalya'daki Banco di Roma'ya yatırıldığı" bildirilmiş ve "müzakerelere devam etmesi" istenmiştir¹⁹². Müdafaa-yı Milliye Vekaleti de 27 Mart'ta gönderdiği şifrede C. Ârif Bey'den, İtalya'dan bir denizaltı alınması için girişimde bulunmasını istemiştir¹⁹³.

İtalya'dan savaş uçakları almak için Câmi Bey döneminde girişimde bulunulmuştur. Roma'dan Hâriciye Vekaleti'ne ve Başkumandanlık makamına 19 Ekim 1921'de gönderilen bir raporda, "...on aded mücedded harb teyyaresi mübayaâ edilmektedir. Bunlar Antalyaya kadar (vapurla) gönderilecek ve bedeli teyyareler teslim edildikten sonra tediye edilecektir. Teyyarelerin beheri onbeşer bin İtalyan Frankına yâni bin Osmanlı Lirasına olup emsiline nazaran son derece ucuzdur. Bu teyyarelerden birinin bedeli olan 15 bin Frank Mısır Prensesi Kadriye Hanımefendi* tarafından ihdâ edilmiştir ve

¹⁸⁹ R.B.A., K. 130, D. 1.

¹⁹⁰ R.B.A., K. 130, D. 1.

¹⁹¹ Sökmensüer, a.g.e., s. 72.

¹⁹² R.B.A. K. 130, D. 2.

¹⁹³ R.B.A. K. 130, D. 1.

* Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya gelmiştir. Nisan-Haziran 1921'de bulunduğu Türkiye'de 12 Mayıs 1921'de M. Kemal Paşa tarafından da kabul edilen prensesin kaleme aldığı notlar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. (Mukaddes Ankara'dan Mektuplar, Ankara, 1987).

isminin bu teyyareye verilmesini rica etmektedir"¹⁹⁴ denilmektedir. C. Ârif Bey tarafından Müdafaa-yı Milliye Vekaleti'ne 15 Mayıs 1922'de gönderilen ve İtalya'daki 4 aylık çalışmalarını anlatan raporda uçak konusunda şunlar yazılmıştır: "Paris komisyonu vâsıtasıyla icra edilen bu işten hiç bir mâlumatım yoktur. Emr-i devletlerini alır almaz o sırada Roma'da Celil (Cemil?) Bey'den izahat aldım ve derhal işe başladım. Bayi-i teyyareci Yüzbaşı Paracchi(?) avans almakta ısrar ediyordu. Paris komisyonundan para irsalini rica ettimse de oradan bir cevap gelmemesi üzerine şahsen teşebbüse mecburiyet gördüm. Buradaki ...şirketinin delaletiyle müzakeratı idare ederek vaat etikleri teshilat-ı maliye üzerine ve hiç bir avans verilmeksizin bunların irsalini takarrür ettirdiğim gibi simsarlara komisyon vermeksizin... 20 teyyareye bedel aynı meblağla 25 teyyare itası hakkında tanzim olunan mukavele ve evrak evvelce 25 Nisan 38 tarihinde arz ve takdim olunmuş idi. İtalya hükûmetinin Cenevre konferansının hitamından evvel eşya-yı askeriyeyi ihraç etmemek hakkındaki arzusunu da leh-ül-hamd galebe olunarak teyyarelerin ihracı hakkındaki müsaade-yi resmiye bir kaç gün evvel Torino'ya hareket etmiştir"¹⁹⁵. İtalya'dan alınan savaş uçaklarının sayısı konusunda bir Türk kaynağında", 14 Temmuz 1922'de İtalya'dan bir kişilik muharebe teyyaresi gelmişti"¹⁹⁶. şeklindeki bilgide verilen rakamın sağlıklı olmadığını düşünüyoruz. Roma'dan Müdafaa-yı Milliye Vekaleti'ne gönderilen tarihsiz bir yazıya göre, On milyon kapsül ve iki milyon mavzer fişeginin yüklendiği "aynı vapurda, İtalya'nın meşhur teyyarecilerinden Paracchi tarafından verilen mücedded dokuz teyyare mevcuttur"¹⁹⁷.

M. Celal Bey'in Müdafaa-yı Milliye Vekaleti adına mübayaat ve tedarikat için haziranda tayin edildikten¹⁹⁸ sonra kasatura, fişek ve her biri 280 Lirete çok sayıda mavzerin satın alınmasından¹⁹⁹ sonra Türk ordusu taarruz edebilecek güce ulaşmıştır.

Ankara Hükûmeti İtalya'dan yalnızca silah, cephane mühimmat satın almamıştır. Ordunun asli nusuru olan askerlerin elbise, çadır, askerinin ihtiyacını karşılamak için alınan malzemenin dökümü şöyledir: Antalya'daki

¹⁹⁴ R.B.A. K. 130, D. 1.

¹⁹⁵ R.B.A. K. 130, D. 1.

¹⁹⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, c. 7, *İdari Faaliyetler*, (T.İ.H./VII), Ankara, 1975, s. 479.

¹⁹⁷ R.B.A. K. 130, D. 1.

¹⁹⁸ R.B.A. K. 130, D. 1.

¹⁹⁹ R.B.A. K. 130, D. 1.

İtalyan bankasına yatırılan yarım milyon Frank karşılığı²⁰⁰ olarak 30 bin takım elbise ve 20 bin çadır²⁰¹. 18 Ekim 1921'de hareket eden gemi ile 10 milyon kapsül de gönderilmiştir²⁰². Celâleddin Ârif Bey döneminde yapılan alımlar da şöyledir: 15 bin ceket ve pantolon, 160 bin fanila ve fanila ceket²⁰³. 1922 başında bir İtalyan şirketiyle yapılan mukaveleden sonra 18 bin takım çadır Anadolu'ya sevk edilmiştir²⁰⁴. Mart 1922'de 14 bin takım çadırın satın alınması için bir mukavele yapılmıştır²⁰⁵. Ocak 1922'de yapılan 100 bin adetlik matara hakkındaki bir mukavele sonucu bunlardan 42 bini 22 Ocak 1922'de Anadolu'ya gönderilmiştir. Ankara Hükümeti'nin mataraya ihtiyaç kalmadığını bildirmesine rağmen satın alınan mataraları iade etmek mümkün olmadığından geriye kalan mataralar da haziran ayında Türkiye'ye gönderilmiştir²⁰⁶. Askerler için alınan 25 bin Alman sırt çantası da taarruzdan önce Antalya limanına getirilmiştir²⁰⁷. İtalya'dan getirilen bu eşyaların ve askeri malzemenin cepheye naklinde de İtalyan Catania şirketinin kamyonları kullanılmıştır²⁰⁸.

XII-Ticari İlişkiler: Kont Carlo Sforza'nın İstanbul'a yüksekkomiser olarak atandıktan sonra Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki ticarî ilişkiler yeniden başlamış ve Prof. Carmelo Melia İstanbul'a ticarî ateşe olarak tayin edilmiştir. Ticaret yasağının kalkmasından sonra Antalya'yı işgal etmiş olan İtalyanlar, askerlerinin ihtiyacının karşılanması için hayvan satın almalarına ve bunların Rodos'a ihraç edilmesine izin istemişlerdir. Dâhiliye Nezareti'nin, İtalya'nın bu talebi hakkındaki 19 Nisan 1919 tarihli tezkiresini 29 Nisan'da görüşen Meclis-i Vükelâ, Osmanlı Devleti'nden hayvan ihracının yasaklandığı ve bu yasağın devam etmekte olduğu" gerekçesiyle İtalyanlara izin vermemiştir²⁰⁹. İtalyanlar bu kez hububat ve un ihracı için izin istemişlerdir. İtalyanlara, Fethiye ambarlarındaki ihtiyaç fazlası hububatın satılma-

²⁰⁰ R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰¹ R.B.A. K. 130, D. 1, T.İ.H./VII, s. Bunlardan 12 bin takım elbise, kaput ve 6 bin çadır 18 Ekim 1921'de İtalya'dan hareket eden gemi ile gönderilmiştir. R.B.A. K. 130, D. 1. İtalya'dan alınan giyim eşyalarının dayanma gücü azdı. R.B.A. K. 130, D. 1, T.İ.H./VII, s. 463.

²⁰² R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰³ R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰⁴ R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰⁵ R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰⁶ R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰⁷ R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰⁸ R.B.A. K. 130, D. 1.

²⁰⁹ B.O.A. M.V.M., No: 215, s. 148.

sına karar veren Osmanlı Hükûmeti²¹⁰, Rodos'a 150 çuval buğday, 35 çuval arpa, 50 çuval darı, 300 çuval kepek, 8 çuv al fasulye, ile 7 bin adet yumurta ve 300 sığırın ihracına da izin vermiştir²¹¹.

Mütarekeden sonra bir yandan Dünya Savaşı esnasında imzalanan gizli anlaşmalarla kendisine vaat edilen bölgelerde işgallere zemin hazırlayan ve Osmanlı Devleti ile ticarî ilişkiyi yeniden başlatan İtalya, diğer yandan da işgalleri gerçekleştirdikten sonra bazı ticarî kuruluşlar oluşturmuştur Mali ve ekonomik konularda işbirliği yapmak amacıyla, Osmanlı ve İtalyan hükümetlerinin garantisi altındaki "Osmanlı-İtalyan Cemiyeti"nden²¹² başka, 12 Aralık 1919'da, idare merkezi Milano, faaliyet merkezi İstanbul olmak üzere "İtalyan Şark Şirketi"²¹³, Mart 1920'de Cenova'da "İtalyan-Türk Ticaret Odası"²¹⁴ ve "Osmanlı-İtalyan Şirketi" kurulmuştur²¹⁵.

Ankara Hükûmeti de, silah ihtiyacı gibi, diğer ihtiyaçlarının da İtalya'dan sağlanması için çalışmalarda bulunmuştur. Meclisin açılmasından sonra 2 milletvekili, 1921'de Anadolu demiryollarını yedek parçasının İtalya'dan temin etmek için İtalya'ya gönderilmiştir²¹⁶. Demiryolu malzemesinin satın alınması için özel bir komisyon kurulmuşsa da, diğer ihtiyaçların tedariki temsilciler aracılığıyla yapılmıştır. Maliye Vekili Ferid Bey'den Câmi Bey'e 6 Ocak 1921'de gönderilen bir yazıda, "Berlin ve Moskova yoluyla muhabere edebilecek bir telsiz-telgraf cihazına sahip olmak istendiği ve hangi sistemin uygun olacağına araştırılması"²¹⁷ istenmiştir. 20 Ocak'ta gönderilen başka bir yazıda, "madenî paranın basımı için son sistem bir darphane için gerekli aletlerin İsviçre veya başka bir yerden tedariki hükümetin tekeline alınmış kibritle ve sigara kâğıdı fabrikaları hakkında tedkikat yaparak sonucunu bildirmesi ve külçe halinde gümüşün kilosunun kaçta satın alınabileceğinin araştırılması" istenmiştir²¹⁸. Bu yazıya 25 Ocak'ta gönderdiği zeyilde Maliye Vekili, alınmasını istediği maddeleri bildirdi. Bu yazıya göre, satın

²¹⁰ B.O.A. M.V.M. No: 215, s. 13.

²¹¹ B.O.A. M.V.M. No: 215, s. 75.

²¹² Manetti, *La politica italiana...*, s. 38.

²¹³ Söylemezoğlu, a.g.e., s. 252-53. Osmanlı Hâriciye Nezareti 17 Şubat 1920'de Roma'da bulunan eski elçilerden Galip Kemalî Bey' bir telgraf göndererek bu şirketin nizamnamesini istedi. Söylemezoğlu, a.g.e., s. 313.

²¹⁴ Söylemezoğlu, a.g.e., s. 332-33.

²¹⁵ Manetti, *La politica italiana...*, s. 38.

²¹⁶ T.B.M.M.Z.C. c. VII, (2. bsk.), Ankara, 1944, s. 11-12.

²¹⁷ R.B.A. K. 130, D. 2.

²¹⁸ R.B.A. K. 130, D. 2.

alınacak matbaa için 8 bin metre kâğıt 1500 metre defter kabı için mukavva, 1500 kilo sabit ve 500 kilo kırmızı, 1000 kilo siyah, 500 kilo yeşil matbaa mürekkebi, 10 bin adet muhtelif raptiye, bir kutu kalem ucu, 1500 adet ıstampa, 5 bin kalem ucu ve 5 bin kurşun kalem²¹⁹.

Câmi Bey bu konuda yaptığı araştırmanın sonucunu hükûmete bildirmedi, yine Maliye Vekili Ferid Bey'den aldığı 17 Nisan tarihli başka bir yazıda bu kırtasiye maddelerinin şu şekilde tâdil edildiğini ve bir an önce satın alınması için yardımcı olması gerektiğini öğrendi: Müsvedde kâğıt, 120 bin metre murabba defter kabı için mukavva, 120 bin metre murabba defter yüzü için ince bez, 15 bin kilo sabit mürekkep, 100 kilo kırmızı mürekkep, 20 bin metre papiyebuar, 10 bin kutu muhtelif raptiye, bin kutu kalem ucu, 10 bin adet kalem sapı, 15 bin adet kurşunkalem, bin kilo siyah, 500 kilosu kırmızı ve 100 kilosu yeşil matbaa mürekkebi, 2500 adet muhtelif ıstampa²²⁰.

XIII- Osmanlı Devleti-İtalya İlişkileri ve Ticaret Antlaşması: İtalya, Mondoros Mütarekesi'nden sonra Türkiye'den bağımsız savaşı yönündeki hareketleri yakından izlerken Osmanlı Devleti ile ilişkilerine de devam etmiştir. Bir anlamda, İtalya'nın Türkiye'deki resmî muhatabı Osmanlı Hükûmeti gayr-ı resmî muhatabı da Ankara Hükûmeti olmuştur. İtalya, Ankara Hükûmeti'ni beklentilerine vereceği cevaba göre İstanbul Hükûmeti'ne alternatif olarak görmüştür.

Mütarekeden sonra İtalya'nın İstanbul yüksek komiserliğine atanan Kont Sforza bu görevini, Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığına tayin edildiği Haziran 1919'a kadar yürütmüştür. Sforza'dan boşalan İstanbul yüksek komiserliğine Felice Maissa atanmış ve görevine 13 Ağustos 1919'da İstanbul'a gelerek başlamıştır²²¹. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin İtalya'da resmi bir temsilcisi bulunmamakla birlikte, Roma'da gayr-ı resmî olarak bulunan eski büyükelçilerinden Galip Kemalî Bey, (Söylemezoğlu) Eylül 1919'dan itibaren hükûmete düzenli raporlar göndermiştir²²².

Ankara Hükûmeti gibi İstanbul Hükûmeti de İtalya'dan askerî malzeme almak için girişimde bulunmuştur. Trabzon'daki "Nazionalist" gemisinin kumandanına, ihtiyaç duyulan askerî malzemenin temininde yardımcı ol-

²¹⁹ R.B.A. K. 130, D. 2.

²²⁰ R.B.A. K. 130, D. 2.

²²¹ *Alemdar, İstanbul, Peyâm, 14 Ağustos 1919.*

²²² *Söylemezoğlu, a.g.e., s. 194-95. G. Kemalî Bey'in Roma'dan Osmanlı hükûmetine gönderdiği raporlar Roma Büyükelçiliği Arşivi'nde bulunmaktadır. R.B.A. K. 129, D. 3.*

ması istenmiş ve bir sipariş listesi verilmiştir. Bu girişimden olumlu cevap alınmaması üzerine²²³ emekli İtalyan generali Giacomo Richiardi'nin başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Meclis-i Vükelâ'nın 24 Eylül 1921 günü yapılan toplantısında bu komisyona bir de Osmanlı subayının katılmasına karar verilmiştir²²⁴. Osmanlı Devleti, Roma'da ikamet etmekte olan Osmanlı vatandaşları Harun Safveti aracılığıyla da İtalya'dan askerî malzeme alıyordu²²⁵ 1922'de İtalya'ya giden İstanbul Jandarma Kumandanı M. Kemal Paşa, 5 bin Alman sırt çantası satın almıştır²²⁶.

İncelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti ile İtalya arasında en önemli ilişki; İngiltere ile birlikte Ankara Hükûmeti'nin de tepkisini çeken gizli ticaret antlaşmasıdır. İtalyanlar böyle bir antlaşma yapmak için Londra Konferansı'nda ilk olarak İstanbul Hükûmeti'ne başvurmuşlar, sonuç alamayınca müzakereleri yürütme yetkisini Garroni'ye vermişlerdi²²⁷. Osmanlı Hâriciye Nâzırı İzzet Paşa ile İtalya'nın İstanbul yüksek komiseri Garroni arasında 24 Nisan 1922'de imzalanan bu antlaşmaya göre; İstanbul Hükûmeti İtalya'nın Antalya-Konya ve Şile-Zonguldak arasında demiryolu hattı inşa etmesini kabul edecekti. Zonguldak kömür havzasında ve Antalya bölgesinde bir takım imtiyazlar verecek, Erzurum bölgesinde maden işletme hakkı da İtalyanların olacaktı²²⁸. Bir maddeye göre de, bu antlaşma Türkiye ile İtilâf Devletleri arasında barış anlaşması imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecekti. Eğer, şimdiki kabine barış anlaşmasının imzalanmasından önce iktidardan çekilecek olursa, yerine gelecek kabine bu anlaşmayı feshetmek yetkisine sahip olacaktı²²⁹.

İtalya, çok uğraştığı halde Ankara Hükûmeti'nden alamadığı imtiyazları, yanlış bir zamanda, Türk ordusunun taarruza hazırlandığı dönemde İstanbul Hükûmeti'nden aldı. İtalyan basınından La Tribuna Coloniale gazetesine göre, "İstanbul Hükûmeti, daha Ankara Hükûmeti yokken İtalya'ya Anadolu'da imtiyaz vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer, Mart 1922'de görüştüğü Lord Curzon ve Poincare'ye bundan

²²³ R.B.A. K. 127, D. 1.

²²⁴ B.O.A. M.V.M. No: 222, s. 54.

²²⁵ R.B.A. K. 129, D. 6.

²²⁶ R.B.A. K. 130, D. 1.

²²⁷ Şimşir, *İngiliz...* c. 4, s. 361.

²²⁸ *Turkey Annual report 1922*, s. 7, O.M.I. (15 Mayıs 1922), s. 717, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mayıs 1922, s. 1, *Islahat*, 5 Haziran 1922, s. 2, Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 127-28.

²²⁹ Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 128.

söz etmiştir. İstanbul Hükûmeti, kesin hatlarını tespit ettiği imtiyazları bir mektupla temsilciliğimize bildirdi. Bu imtiyazlar Anadolu'da demiryolları ve limanların yapılmasına izin veriyordu. Bunun dışında henüz bir antlaşma mevcut değildir. Şayet doğruysa, daha önce Lloyd George, İtalya ile İstanbul arasında yapılacak bir anlaşmanın İtalya ile İngiltere arasındaki iyi ilişkileri bozacağını açıklamıştır"²³⁰.

Gerçekten de İngiltere ile İtalya arasındaki ilişkiler bozulmaya yüz tutmuştur. İngiltere'nin, "müttefik birliğinin bozulması"²³¹ olarak değerlendirdiği anlaşma hakkında İngiliz yüksek komiseri H. Rumbold'a açıklama yaparken Garroni, "siyasi önemi olmayan ve İtalyan kamuoyunu memnun etmek için yapılmış bir kâğıt müsveddesi" demiştir²³². Bu açıklama İngiliz hükûmetini ve basınını tatmin etmedi. İngiltere Hükûmeti 27 Nisan'da İtalya'yı protesto ederken²³³ Dışişleri Bakanlığı da bir açıklama yapmıştır²³⁴. Avam Kamarası'nda 8 Mayıs'ta yapılan görüşmede konuşmacılar İtalya'yı ittifak dayanışmasını bozmakla suçladılar ve sert bir dille eleştirdiler²³⁵.

XIV- Türk Zaferi ve İtalya: Sakarya Savaşı'nın Türk ordusu tarafından kazanılmasından sonra Yunan Ordusu'nun taarruz gücü kırılmıştı. Türk ordusunun Yunan ordularını Anadolu topraklarından atacağı genel taarruz hazırlığı yaptığı dönemde, İtalya Nisan 1922'de Menderes Bölgesi'ndeki askerlerini de geri çekmişti. Türk-Yunan anlaşmazlığının barışçı yollardan çözümlenmesi için girişimler başlatılmıştı. Paris ve Cenova Konferanslarında Türk-Yunan anlaşmazlığına barışçı bir çözüm bulma çabaları olumlu sonuç vermedi. Barış çabaları Türk ordusunun taarruzuyla sonuçsuz kaldı. Türk zaferi İtalyan kamuoyunda sempati ve haklı olmanın getirdiği bir övgüyle karşılandı. Ekonomik beklentilerden hiçbir zaman vazgeçmemiş olmalarına rağmen İtalyanlar, Türklerin verdiği bağımsızlık mücadelesinin haklılığına ve başarıya ulaşacağına müttefiklerinden önce inanmışlar ve bunu ifade etmişlerdi. İtalyan dergilerinde Türk zaferi hakkında yazılar yayınlanırken, Benito Mussolini de bir makale kaleme almıştır. Türk bağımsızlık savaşını,

²³⁰ O.M. -I-, (15 Mayıs 1922), s. 718.

²³¹ *Turkey Annual Report 1922*, s. 7.

²³² *Turkey Annual Report 1922*, s. 8.

²³³ *Turkey Annual Report 1922*, s. 7, *Kürkçüoğlu, a.g.e.*, s. 128.

²³⁴ O.M. -I-, (15 Mayıs 1922), s. 718, *Islahat*, 11 Mayıs 1922 s. 1.

²³⁵ O.M.I, (15 Mayıs 1922), s. 717-18, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mayıs 1922, s. 1, *Islahat*, 11, 18 Mayıs 1922, s. 1, 2.

sömürgeciliğe başkaldırı olarak gördüğü ve bağımsızlık mücadelelerinin önlenemeyeceğini anladığı için makalesinin başlığına "Yükselen Ay" (La Luna crescente)²³⁶ diyen Mussolini'ye göre "Türk zaferiyle, Doğu Akdeniz'de Yunan emperyalizmi çökerken, Yunanlıları destekleyen İngiltere de İslâm dünyasında prestij kaybetmiştir"²³⁷. İtalya'da iktidara adım adım yürümekte olan Mussolini, kazanılan zaferle Türkiye'nin Avrupa'ya yeniden döndüğünü yazmıştır²³⁸. "Kemalist zaferle Üçlü Anlaşma'nın uygulamadan düşmesinden"²³⁹ ötürü, ateşli bir İtalyan milliyetçisi olarak üzüntü duyan ve Türk zaferrinin anlamını gerçekçi bir şekilde değerlendiren Francesco Coppola'ya göre, "Türk ordusunun zaferiyle Anadolu'da, pan-helenizmle birlikte, L. Georg'un kişiliğinde 4 yıldır uygulanan halk avcısı ve inatçı İngiliz Doğu politikası gürültülü bir şekilde çökmüştür"²⁴⁰ "Yalnızca İtalya'nın, İzmir hilekârlığına karşı çıktığı ve yenilmez bir ordunun yanında yer aldığı için İngiliz-Venizelosist mağlubiyetten dolayı memnun olduğunu"²⁴¹ yazan Coppola'ya göre, "Türk zaferi aynı zamanda İslâm dünyasının zaferiydi"²⁴².

Ankara Hükümeti ile İtilâf Devletleri arasında 4-11 Ekim 1922 tarihleri arasında yapılan Mudanya Konferansı'nda İtalya'yı General Monbelli temsil etti. Konferansta, Türkiye delegesi tarafından "Edirne ve Karaağaç'ın Türkiye'ye iadesini ve TBMM'nin azınlıklara ait hakları temin edeceğine güvenilerek Trakya'dan müttefik askerlerin çekilerek, Doğu Trakya'nın barış konferansından evvel Türkiye'ye teslim edilmesi gerektiği"²⁴³ savunulmuş ve Monbelli'nin tutumu da bu yönde olmuştur. Monbelli'nin konferanstaki tavrı Ankara Hükümeti heyetinin başkanlığını yapan İsmet Paşa tarafından, "umumü olarak bana müşkilat çıkarmadı"²⁴⁴ şeklinde yorumlamıştır²⁴⁵.

²³⁶ Benito Mussolini, "La luna crescente", *Gerarchia*, -I-, (25 Eylül 1922), ss. 477-79.

²³⁷ Mussolini, *a.g.m.*, s. 477.

²³⁸ Mussolini, *a.g.m.*, s. 478.

²³⁹ Francesco Coppola, "La catastrophe orientale" *Poliüca*, -XIII-, (30 Eylül 1922), s. 183.

²⁴⁰ Coppola, *a.g.m.*, s. 168.

²⁴¹ Coppola, *a.g.m.*, s. 164.

²⁴² Coppola, *a.g.m.*, s. 169.

²⁴³ Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul, 1943, s. 13-14.

²⁴⁴ İsmet İnönü, *Hâatıralar*, (2. kitap), Ankara, Bilgi Yay. 1987, s. 28.

²⁴⁵ Mudanya Mütarekesi'nin İtalyan basınındaki yankıları için bakınız: *Anna Massala*, "İtalya Basınında Mudanya Mütarekesi", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, *Bildiriler*, Bursa, 1993, ss. 83-95.

XV- Lozan Barış Konferansı: Mudanya Konferansı'yla mütarekenin sağlanmasından sonra İtalya, barış görüşmelerinin Venedik'te yapılmasını istemiştir. Lord Curzon, Venedik'te toplanacak konferansa İtalya'nın başkanlık etmesinden kaygı duymuştur²⁴⁶. Bu sebepten barış görüşmelerinin tarafsız bir yerde yapılması söz konusu olunca İsviçre'nin Lozan şehri benimsendi. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Sforza, Poincare'ye verdiği İtalyan notasında, konferans için Lozan'ın İtalya'ya uygun olduğunu bildirmiştir²⁴⁷.

Konferanstan önce İtalyan Hükümeti ve kamuoyu, nasıl bir politika izleneceği konusunda görüş bildirmeye başlamıştır. Parlamentodaki ilk konuşmasını 16 Kasım'da yapan yeni başbakan ve Dışişleri Bakanı Mussolini, İtalya'nın dış politikasından söz ederken Türkiye ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Türkiye hakkında Lozan'da görüşmeler yaparken, Boğazlardan geçişini serbest olmasını, Avrupa'nın ve Hıristiyanların menfaatlerini savunacağız. Balkanlar ve Müslüman memleketlerdeki gelişmeler dikkatle takip edilmelidir. Türkiye alması lazım gelen şeyleri elde ettikten sonra daha fazlasını istememelidir. Türkiye'ye, "buraya kadar, daha ilerisi olmaz" demeye cesaret edilmelidir"²⁴⁸. İtalya'yı, başkanlığını Mussolini'nin yaptığı ve Camillo Garroni ile Jules Cesar Montagna'nın bulunduğu bir kurulun temsil ettiği Lozan Barış Konferansı 20 Kasım 1922 günü çalışmalarına başlamıştır. Açılış töreninde Celâleddin Ârif Bey'in tanıştırdığı İsmet Paşa'nın elini çevredekilerin dikkatini çekecek kadar kuvvetli ve saygılı bir şekilde sıkkan Mussolini²⁴⁹, konferansın açılışında konuşan İsmet Paşa'yı alkışlayan tek baştemsilciydi²⁵⁰. 22 Kasım günü²⁵¹, İsmet Paşa ile Mussolini arasında bir görüşme yapılmıştır. İsmet Paşa görüşmede, İngilizlerin barışı çıkmaza sokmaları ve Boğazlarda savaş çıkarmaları halinde İtalyanların düşüncelerini ve nasıl davranacaklarını öğrenmek istemiştir. Barışın sağlanacağını söyleyen İtalya Başbakanı, İngilizlerin, Boğazlarda kalmasına muvafakat etmeyeceklerini ifade etmiştir. İsmet Paşa-Mussolini görüşmesinde Adalar meselesi de gündeme gelmiştir. Bu konuda kesin bir tavır takınan Mussolini, bu meselenin çözümlenmiş olduğunu belirterek tekrar gündeme getirilmemesini istemiştir²⁵².

²⁴⁶ Şimşir, *İngiliz...*, c. 4, s. 418.

²⁴⁷ *Yeniğün*, 26 Teşrin-i ewel 1922, s. 2.

²⁴⁸ *Yeniğün*, 19 Teşrin-i sâni 1922, s. 2.

²⁴⁹ Karacan, *a.g.e.*, s. 60.

²⁵⁰ Karacan, *a.g.e.*, s. 65.

²⁵¹ I *Documenti Diplomatici Italiani*, settima serie, (1922-1935), volume: I, (D.D.I. VII/I), (31 Ekim 1922-26 Nisan 1923), Roma, 1953, s. 90, B. 143, İnönü, *a.g.e.*, s. 57

²⁵² D.D.I. VII/I, s. 90, B. 143, İnönü, *a.g.e.*, s. 57-58.

Batı Trakya konusundaki Türk tezine müttefikleri gibi karşı çıkan İtalya²⁵³, Boğazların uluslararası deniz trafiğine açık olmasını savunmuştur²⁵⁴. Fakat müttefikleri için olduğu kadar İtalya için de en önemli konu kapitülasyonlardı. Kapitülasyonların malî hükümlerinin bazı şartlarla kaldırılmasına razı olan müttefikler, adli kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiyorlardı²⁵⁵. Başkanlığını Garroni'nin yaptığı kapitülasyonlarla ilgili ikinci komisyon ilk toplantısını 2 Aralık'ta yaptı. Toplantının açılışında bir konuşma yapan Garroni, "kapitülasyonlar rejiminin bağımsız bir devletin egemenliğini kısıtladığını, Türkiye'nin, artık çağı geçmiş olan bu rejimi kaldırmak istemesinin anlaşılır olduğunu ve TBMM'nin bu haklı isteğini tümüyle desteklemek eğiliminde olduklarını" söyledikten sonra şöyle devam etmiştir. "Türk Hükûmeti, ortadan kalkmış olduğunu görmek istediği kapitülasyonlar rejimi yerine, başvuracak herkese güven duygusu vermeye elverişli yasalar ve gene bu nitelikte bir adalet yönetimi güvencelerini koymak gereğini, şüphesiz, göz önünde tutmak durumundadır" İsmet Paşa, Garroni'nin kapitülasyonlar konusundaki sözlerini "senet" saydığını söylemiş ve "kapitülasyonların özünü olduğu gibi tutup da yalnız bunların adını ve biçimini ortadan kaldırmaya yönelebilecek görüşleri hiçbir bakımdan kabul edemeyeceğini" de belirtmiştir²⁵⁶.

Barış konferansının, özellikle kapitülasyonlar nedeniyle tıkanması üzerine İtalyan temsilcisi Montagna'nın adıyla bulunan "Montagna Formülü" ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu formüle göre; Türkiye'de adli idarenin ıslahı için zamana ihtiyaç olduğu kabul ediliyor, hiç olmazsa beş sene süreyle Türkiye'de hukukçulardan oluşan bir müşavir heyetinin bulunması isteniyordu. Bu hukukçuların da katılacağı bir komisyon Türkiye'de adli idarenin ve hapishanelerin ıslahına ait projeler hazırlayacaktı. Yabancıların dâvâlarında devamlı yabancı müşavir bulunacak, yabancılar hakkında celp, tevkif ve ev arama emirleri ancak yabancı hukuk müşavirlerinin tasvibi alındıktan sonra verilebilecekti. Teklife göre bu yabancı müşavirleri Uluslararası Adalet Divanı seçecekti. Türk mahkemeleri âdeta bunların kontrolünde bulunacaktı. Haklı görmedikleri mahkeme kararlarını bozdurmak için Adliye

²⁵³ İnönü, *a.g.e.*, s. 67.

²⁵⁴ Bilsel, *a.g.e.*, c. II, s. 365.

²⁵⁵ İnönü, *a.g.e.*, s. 88.

²⁵⁶ Seha, L. Keray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Takım: I, c. 2, Ankara, 1971, s. 3-4, Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, -I-, (1922-1923), Ankara, TTK Yay., s. 159, No: 68, Karacan, *a.g.e.*, s. 101-102, 106, Bilsel, *a.g.e.*, II, s. 79-80, Sonyel, *a.g.e.*, II, s. 321.

Vekiline itiraz edebileceklerdi. İsmet Paşa konferansın kesildiği 4 Şubat günü bu teklife cevap vererek, geçici bir süre yabancı hukukçulardan müşavir olarak yararlanabileceklerini söyledi. Bunların I. Dünya ve İstiklâl Savaşları'na katılmamış devletler vatandaşları arasından seçilmesini ve Türk memuru olarak çalışmalarını istedi. Montagna formülü üzerinde görüşmeler yapıldığı sırada İngiliz temsilci Lord Curzon'un Lozan'dan ayrılmıştır²⁵⁷. İsmet Paşa da Lozan'dan ayrılınca konferans kesintiye uğramıştır.

Türkiye ile Avrupa devletleri arasındaki barış görüşmeleri Lozan'da 23 Nisan 1923'te tekrar başlamıştır. İtalya'yı konferansta bu kez Montagna'nın başkanlığını yaptığı bir heyet temsil etmiştir. Diğer meselelerin yanısıra ikinci konferansta Türk ve İtalyan heyetleri, Oniki Ada (Dodecaneso) ve Meis Adası (Castellerorizzo) meselesi yüzünden karşı karşıya gelmişlerdir.

Daha barış konferansı başlamadan Mussolini, Lord Curzon ve Poinçare ile görüşmüş ve Sevr Barış Andlaşması ile İtalya'ya verilmiş olan Rodos, Oniki Ada ve Meis Adası'nı kaybetmemek için zemin hazırlamaya çalışmıştır²⁵⁸. Sevr'i hiç bir zaman tanımamış olan TBMM Hükümeti tarafından, 4 Ekim 1922'de barış konferansında müzakere edilecek konuları gösteren bir program ilan edilmiştir. 14 maddelik bu programın 10. maddesi: Rodos, Oniki Ada ve özellikle Meis'in de aralarında bulunduğu "Anadolu sahillerine yakın olan adalar" hakkındaydı. Lozan'da, Rodos ve Oniki Ada hariç olmak üzere diğer Ege Adaları meselesi, konferansın açılmasından sonra, 22 Kasım'da ele alınmıştır. Türk heyeti başkanı İsmet Paşa, arazi meselelerini inceleyen ve Lord Curzon'un başkanlığını yaptığı Birinci Komisyon'un 25 Kasım tarihli toplantısında isteklerimizi şöyle açıklamıştır: "Anadolu sahillerine çok yakın olan adacıklarla; İmroz, Bozcaada ve Semadirek Türkiye'ye verilmelidir. Diğer adalar, askerden arındırılmalı ve özerklik verilmelidir"²⁵⁹.

Türk isteklerine karşı Venizelos, İmroz ve Bozcaada'nın da Yunanistan'a verilmesini talep etmiştir. Türk ve Yunan görüşleri arasındaki aykırılık ve Lord Curzon, adalara muhtariyet verilmesine hukukî bakımdan imkan görmediğini ileri sürerek İmroz, Bozcaada ve Semadirek üzerindeki iddiaların Boğazlar meselesiyle birlikte müzakere edilmesini teklif etmesi üzerine, mesele bir alt komisyona havale edilmiştir. Sonuçta, İmroz ile Bozcaada'nın

²⁵⁷ İnönü, a.g.e., s. 133-36.

²⁵⁸ Şerafettin Turan, "Rodos ve Oniki Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı, *Belleten*, c. 29, s. 109.

²⁵⁹ Bilsel, a.g.e., c. II, s. 243.

Türkiye'ye verilmesi, Midilli, Sisam, Sakız ve Nikarya adalarının da askerden arındırılması konusunda anlaşılmıştır²⁶⁰. Yunanistan'ın adalar konusunda yeni talepler ileri sürmesi üzerine Avrupa devletleri kendi aralarında anlaşarak adalar konusunda aldıkları kararları 23 Ocak 1923'te Türk heyetine bildirmişlerdi. Uzun tartışmalardan sonra Türk heyeti, 4 Şubat'ta bu projeye bir muhtura ile cevap vermiş, fakat konferans kesildiği için bir sonuca varılamamıştı.

Meis meselesi konferansın ikinci döneminde 25 Nisan'da gündeme gelmiştir. İsmet Paşa, "Meis adasının Türk karasuları içinde bulunduğunu ve bu adanın her zaman, Türkiye'nin tamamlayıcı bir parçası sayıldığını" belirterek "Ouchy Andlaşması da bu adayı Türkiye'ye vermişti" demiştir. İsmet Paşa'dan sonra konuşan İtalyan temsilci Montagna, "İsmet Paşa'nın delillerini boşa çıkartmak için elinde yeterli kanıtlar yok değilse de, Türk temsilciyi bu düzeyde izlemekten çekineceğini" söylemiştir. Türk talebinin Misak-ı Milli'nin birinci maddesinde sözü edilen, "Osmanlı-İslam çoğunluğu" ilkesine uygun olmadığını ileri süren Montagna, "Meis Adası'nda, aralarında ne bir Müslüman, ne de bir Türk bulunan 6-7 bin kişilik bir nüfus vardır. Böyle olunca, bu sorunun tartışılmasını sürdürmek için de hiç bir neden yoktur" görüşünü ileri sürmüştür. Montagna'dan sonra tekrar söz alan İsmet Paşa, Türk tezini savunmuştur. Daha sonra konuşan İngiliz temsilci Horace Rumbold ve Fransız temsilci General Pellé İtalyan temsilciyi desteklemiştir. Meis konusunda herhangi bir sonuç alınmadan toplantı tamamlanmıştır²⁶¹.

İtalya Başbakanı Mussolini, "Meis Adası'nın Türkiye'ye iadesinin mümkün olmadığını"²⁶² söylerken, Montagna bu sorunun barışçı yollardan çözümlenmesi için İsmet Paşa ile görüşmüştür. Montagna, "Meis Adası'nın nihayet bir taş parçasından ibaret olduğunu, fakat Mussolini kabinesi için bir şeref ve izzet-i nefis kayası teşkil ettiği için bu derece ısrar ettiklerini" belirtmiştir. İtalyan temsilciye göre, "bu önemsiz ada Türkiye için hiç bir şey değilken İtalya Meis Adası'ndan vazgeçmemek durumundaydı. Çünkü bu fedakârlık Mussolini ve kabinesini gülünç vaziyete düşürebilirdi". İsmet Paşa, Meis Adası'nın İtalyanlar tarafından Türkiye aleyhinde kullanılmayacağı ko-

²⁶⁰ Turan, *a.g.m.*, s. 110.

²⁶¹ Meray, *a.g.e.*, Takım: II, c. 1, kitap: 1, s. 13-17, Bilsel, *a.g.e.*, c. II, s. 249, İnönü, *a.g.e.*, s.

²⁶² *İkdam*, 10 Nisan 1923, s. 1.

nusunda teminat verilmesi halinde Meis Adası'ndan vazgeçebilecekleri" cevabını vermiştir. Montagna bu iki şartı kabul etti²⁶³. Meis Adası meselesi iki ülkenin heyetleri arasında çözümlendikten sonra konferansın gündemine tekrar geldi. 4 Haziran'da yapılan toplantıda Rumbold, İsmet Paşa'nın, "Türk heyetinin, dünya sulhünün teessüsüne yardım etmek gayesiyle, gayet ağır bir fedakârlığı göze alarak Meis'ten feragat eylediğini"²⁶⁴ bildiren demecini okumuştur. Meis Adası'nın İtalyan hakimiyetinde kalması Mussolini tarafından "şâyan-ı memnuniyet"²⁶⁵ olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık İtalya da Oniki Ada'daki Müslüman vakıfların haklarını kabul etmiştir²⁶⁶. Bu sorunun çözümlenmesinden sonra İtalyan heyeti Türk taleplerine karşı daha yumuşak bir tavır takınırken Montagna, Venizelos'un Lozan'da yaptığı "gizli tertiplerinden dolayı"²⁶⁷ Türklerin haklılığını savunmuştur. İtalya, Meis Adası üzerindeki haklarını Türk hükümetine kabul ettirdikten sonra konferansta, İngilizlerin tespitiyle "dürüst simsar"²⁶⁸ rolünü oynamaya tekrar başlamıştır.

Türk ve Avrupa devletleri heyetlerinin barışı sağlamak için yaptıkları karşılıklı fedakârlık ve Musul meselesinde olduğu gibi, bazı konuların çözümünün konferans sonrasına bırakılması sonucu Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır.

Barış Antlaşması İtalya tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Konferansın ikinci devresinde İtalya'yı temsil eden heyetin başkanlığını yapan ve barıştan sonra İtalya'nın Türkiye elçiliğine atanan Montagna basına verdiği bir demeçte barış antlaşması hakkında şunları söylemiştir: "Türkiye ile akd edilen sulhden memnunuz. Başvekil Mussolini de Lozan Muahedesi'nden memnundur. Gerek Türkler, gerek Yunanlılar İtalya heyet-i Murahhasasının Lozan'da ifa ettiği hizmeti takdir edeceklerdir. Türkler konferansın ikinci safhasında iddialarında ısrar etmemişler, müttetikler de Lozan'da tesanüdlerini muhafaza etmişlerdir"²⁶⁹.

Yapılan seçimle üyeleri yenilenen TBMM'inde, Lozan Barış Antlaşması'nın müzakereleri 21-23 Ağustos 1923'te yapılmıştır. Barış antlaş-

²⁶³ Karacan, *a.g.e.*, s. 351-52.

²⁶⁴ Meray, *a.g.e.*, Takım: II, c. 1, kitap: 1 s. 153, *Turan, a.g.m.*, s. 112.

²⁶⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Haziran 1923, s. 4.

²⁶⁶ Meray, *a.g.e.*, Takım: II, c. 1, kitap: 1, s. 155.

²⁶⁷ *I Documenti dipolamtici Italiani*, Settima Serie: 1922-1935, volume -II- (D.D.I. VII/2) (27 Nisan 1923-22 Şubat 1924), Roma, 1955, s. 55-56, B. 78.

²⁶⁸ *Turkey Annual Report* 1923, Lindsay'den Mac. Donald'a, İstanbul, 6 Mayıs 1924, s. 22.

²⁶⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1923, s. 2.

masının aleyhinde konuşan milletvekillerinden İstanköy doğumlu Şükrü Kaya 21 Ağustos'ta yaptığı konuşmasında adaların İtalya'ya bırakılmasını eleştirmiştir²⁷⁰. Bir grup milletvekilinin karşı çıkmasına rağmen TBMM 23 Ağustos 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamıştır. Açıldığı tarihten itibaren İtalya'ya karşı tutarlı ve kararlı bir politika izleyen TBMM, Lozan Konferansı'nda, mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti'ne verileceği anlaşma ile tespit edilmiş olan Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyan egemenliğinden kurtarılmasını sağlayamamıştır. Anadolu'ya olan yakınlığı ve stratejik önemi bir yana, hukuken de Türkiye'nin olması gereken adaların İtalya'ya bırakılması, İtalya'nın bu olayı gurur meselesi yapmasından ve Ankara Hükümeti heyetinin boyun eğmesinden ileri gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, gelecekte savunma politikasının oluştururken adalardan gelebilecek bir İtalyan saldırısını hep dikkate almış ve adalarda meydana gelen askerî hareketleri endişe ve dikkatle takip etmiştir²⁷¹.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin Roma elçiliğine tayin edilen Suad (Davaz) Bey 30 Ağustos 1923'te Roma'ya vararak görevine başlamıştır²⁷². İtalya, İtilâf Devletleri arasında barış anlaşmasını resmen tasdik eden ilk devlet olmuştur²⁷³. Lozan Barış Anlaşmasını onaylayan İtalya, 25 Ocak 1924'te Montagna'yı Türkiye'ye elçi olarak atamıştır²⁷⁴. 7 Şubat'ta kral ve Mussolini'ye veda eden Montagna²⁷⁵, 26 Şubat 1924'te İstanbul'a gelerek görevine başlarken gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır: "Türkiye'ye en halis ve samimi hisler taşıyarak geliyorum. Lozan'da heyetiyle tanışmaktan şeref duyduğum ülkenize ve sizlere karşı samimi hisler taşıyorum. İki memleket arasındaki iyi ilişkileri pekiştirmek emeliyle İstanbul'a geldim"²⁷⁶.

Sonuç: Trablusgarb'a yerleştikten sonra Anadolu'ya yönelen İtalya I. Dünya Savaşı'na girerken imzaladığı gizli anlaşmalarla Güneybatı Anadolu'da

²⁷⁰ T.B.M.M.Z.C., Devre: 2, c. I, Ankara, 1961, s. 237-38.

²⁷¹ 1924 yılı mayıs ayında İtalyanların Rodos'daki askerî birliklerini 2-3 aylık kuvvede takviye etmesi iki ülke arasında diplomatik bir sorunun yaşanmasına yol açmıştır. Ankara hükümet, kaygıyla izlediği bu asker yığılması hakkında İtalyanlardan bilgi istemiş, İtalya da bu hareketin Türkiye'ye karşı bir tavır olmadığı konusunda güvence vermiştir. *Tanin*, 1, 2, 3, 4, 5, Haziran 1924.

²⁷² *Tanin*, 31 Ağustos 1923, s. 1, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1923, s. 1.

²⁷³ R.B.A. K. 131, D, 6. Montagna'nın Türkiye elçiliğine Ağustos 1923'de tayin edildiği hakkında *Tanin* gazetesinde bir haber yayınlanmıştır. *Tanin*, 30 Ağustos 1923, s. 3.

²⁷⁴ R.B.A. K. 131, D, 6.

²⁷⁵ *Tanin*, 9 Şubat 1924, s. 1.

²⁷⁶ *Tanin*, 27 Şubat 1924, s. 1.

geniş bir bölgenin kendisine vaad edilmesini sağlamıştır. Savaşın sonrasındaki toplanan barış konferansında müttefiklerinin, vaat ettikleri İzmir ve Fiume gibi yerleri ele geçirmesine karşı çıkmasından sonra İtalya, Türkiye politikasını müttefiklerinden bağımsız hale getirerek Anadolu'da işgallere başlamıştır. İtalyanların Anadolu'da işgallerini herhangi bir tepkiyle karşılaşmadan kolaylıkla yapmasının nedenleri; halka karşı iyi davranmaları, Osmanlı Hükümeti'nin işgallere karşı resmî politikasının protesto ile sınırlı kalması ve İzmir'le birlikte Anadolu topraklarına çıkan Yunanlıların işgallerinin kanlı olması sonucu İtalya'nın bir güvence olarak görülmesidir. Bu, İtalya bakımından politik bir tercihin uygulamaya sokulmasıdır. İtalyan işgallerinin amacı; işgal bölgesini bir koloni haline getirerek ekonomik zenginliklerinden yararlanmaktır. İtalya'nın bu amaçları gerçekleştirmek için halkı kazanmaya yönelik politika izlemesi sonucu halk ve işgalcilere karşı bağımsızlık savaşını yürütenler tarafından "dost düşman" olarak görülmesini sağlamıştır.

İtalya'nın uluslararası platformlarda, "bağımsız ve yaşayabilir bir Türkiye'nin gerekliliğini"²⁷⁷ savunması, TBMM Hükümeti ve M. Kemal Paşa tarafından değerlendirilmiştir. M. Kemal Paşa'nın Mütareke İstanbul'unda tanıdığı Sforza'nın İtalya Dışişleri Bakanı olarak Türklerin haklarını savunması, Ankara Hükümeti'ni İtalya'ya yaklaştırmıştır. Meclisin açılmasından sonra ilk temsilci Roma'ya gönderilmiştir. Temsilci olarak Mütareke döneminde İtalyanlarla iyi ilişkileri olan Câmî Bey'in seçilmiş olması, M. Kemal Paşa'nın İtalyanlara karşı akılcı bir politika izlediğini göstermektedir. M. Kemal Paşa, İtalya ile iyi ilişkiler kurarak onu müttefiklerinden uzaklaştırırken, onların, ekonomik avantajlar bekleyen politikasını²⁷⁸ zaafı olarak görmüş ve faydalanmıştır. Misak-ı Milli ile İtalyan istekleri temelde çelişmesine rağmen, İtalya'ya karşı esnek bir politika izleyen Ankara Hükümeti ilişkilerin bozulmamasına da büyük önem vermiştir. Zor şartlar altında yürütülen bağımsızlık savaşında İtalya'ya karşı güneyde yeni bir cephe açmanın zorluğunu bilen TBMM, İtalyan işgal bölgelerinden yararlanma imkânını da kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. İtalya'nın Anadolu'da geniş bir bölgeyi denetim altında tutuyor olması, Millî Mücadele hareketi bakımından, tam bağımsızlıkla bağdaşmamasına rağmen, bir takım avantajlar sağlıyordu. Bu avantajların yitirilmesi ve daha önemlisi buraların da

²⁷⁷ Sforza, *Un anno di...*, s. 102.

²⁷⁸ *Turkey Annual Report 1922*, s. 25.

Yunanlılar tarafından işgal edilmesi tehlikesini gündeme getireceğinden, İtalyanların Anadolu'da bulunmaları, bir süre kabul edilebilir bir durum olarak görüldü. M. Kemal Paşa ve arkadaşları biliyorlardı ki, arkasında İngiltere'nin maddî ve manevî desteği bulunan Yunanistan'a karşı yapılan savaşın başarıya ulaşması İtalya üzerinde de caydırıcı bir etki yapacaktı.

İtalya, tamamen kendi çıkarları doğrultusunda izlediği Anadolu politikasını Ankara Hükûmeti'ne karşı "fedakârlık" ve "Türklerle yardım"²⁷⁹ olarak görmüş ve karşılığını alamadığı iddiasıyla şikayette bulunmuştur. İtalya, Millî Mücadele'nin başarıyla gelişmesi karşısında Anadolu hakkındaki isteklerinde geri adım atmak zorunda kalmıştır. İşgal bölgelerini sömürgeleştirmek gayesine Anadolu'ya gelen İtalyanlar, bunun mümkün olmadığını anlayınca, Üçlü Anlaşma ile kendilerine sağlanan imkânların Ankara Hükûmeti tarafından da kabul edilmesi için çaba sarfetmişlerdir. Bunda, Londra Konferansı'nda Bekir Sâmî Bey ile yapılan anlaşma ile muvaffak olmuştur. Bu anlaşmanın Ankara Hükûmeti tarafından kabul edilmemesi üzerine, İtalya'nın Ankara Hükûmeti'ne karşı olan "cömertliği"²⁸⁰ azalmıştır. Buna rağmen Ankara Hükûmeti gerçeğini göz ardı edemeyen İtalya, geçmişteki iyi ilişkilerine dayanarak, TBMM ile müttefikleri arasında köprü olmak isterken dahi ekonomik avantajlar sağlamaya çalışmıştır.

Türk zaferinden sonra iktidara elen Mussolini hükümetinin ilk dış politika sınavı Lozan Barış Konferansı olmuştur. Menfaati gereği İtalya barış konferansında müttefikleriyle birlikte ortak bir politika takip etmiştir. Rodos ve Oniki Ada üzerindeki işgalini meşrulaştırmasının dışında; İtalya, konferansında, müttefikleri ne kazandıysa onu kazanmış, müttefikleri ne kaybetmişse onu kaybetmiştir. Geleceğe yeni bir umut ve özlemle bakan İtalya, büyük devletler arasında barış anlaşmasını tasdik eden ilk devlet olmuş ve Montagna'yı İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Cumhuriyet Türkiye'si ile Faşist İtalya'nın sonraki dönemlerdeki ilişkilerinde, geçmişte İtalya'nın beklentilerinin karşılanmamış olması belirleyici faktör olmuştur.

²⁷⁹ Cappola, "La crisi orinetale...", *a.g.m.*, s. 43.

²⁸⁰ Romain Rainero, "I rapporti italo-turchi nel periodo fascista", *il Veltro*, 2-4 anno XXIII, (Mart-Ağustos 1979), s. 395.

انقلابه بر نومبر روضه

Il delegato dell'alto commissario in Adalia.

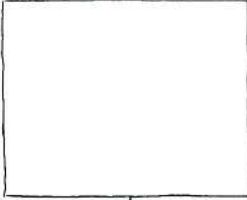
استانبول انبالاده بر نومبر امريلا

D'ordine dell'alto commissario Italiano a Costantinopoli.

انقلابه ده انبالاده نومبر ترال ولبی مارکبه زاری دی اورناتو

Noi marchise a Ferrante di Sufano suo delegato in Adalia Dichiaramo.

فوتوغرافي
Fotografia

امضاء
Firma

که به
figlio di محمد
nato a برده نوله تبه
dimorante in محل قاضی
di professione صفت
di religione دین و زعمی

استدعای او
Avendo chiesto ed ottenuto la protezione
Italiana e iscritto nel registro dei protetti che
si conserva in questo ufficio al No. e gli
relasciamo quindi al presente patente di
Professione. Adalia il

ولم
il. R. delegato Italiano

